

Het bevorderen van begrijpend luisteren

door het gebruik van een interactief voorleesprogramma

Praktijkwerkstuk in het kader van het Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg.
HBO-master: Special Educational Needs, Fontys Hogescholen Tilburg.

Leerroute: Gespecialiseerd leraar

Student: Stephanie Lede

Studentnummer: 2080416

Begeleidster: Annette van Diepen

Datum: mei 2011

Synopsis

De leerlingen in mijn klas hebben moeite met het begrijpend luisteren. Hun concentratieboog is te kort om naar een verhaal te luisteren en hierdoor missen ze de inhoud van een verhaal. Deelnemen aan een verwerkingsactiviteit wordt dan lastig. Mijn doel is het bevorderen van het begrijpend luisteren.

Door de module spelling- en leesproblemen ben ik in aanmerking gekomen met het interactief voorlezen. Door middel van een interactief voorleesprogramma wil ik het begrijpend luisteren van de leerlingen in mijn klas bevorderen. Mijn hoofdvraag luidt:

Kan interactief voorlezen de leerkracht helpen het begrijpend luisteren van de oudste kleuters te verbeteren?

Vernooy geeft aan dat de leerkrachtvaardigheden erg belangrijk zijn bij het interactief voorlezen. Door gebruik te maken van drie fasen tijdens het voorlezen, krijgen de leerlingen meer zicht op de verhaallijn. In dit onderzoek worden de voorfase, tijdensfase en nafase gebruikt, zodat de leerlingen door een goede kennis van de verhaallijn beter kunnen deelnemen aan de verschillende verwerkingsactiviteiten.

Om aan de onderwijsbehoeften van de leerlingen tegemoet te komen, zal een uitdagende leeshoek worden gecreëerd, waarin de leerlingen de kans krijgen zelfstandig een boek (voor) te lezen. Hierin kunnen ze ook gebruik maken van het naspelen van het verhaal op de verteltafel.

Het onderzoek houdt een interactief voorleesprogramma in, gedurende zeven weken. Tijdens deze periode wordt er in de klas intensief rond twee prentenboeken gewerkt. De eerste vier weken rond een prentenboek en de laatste drie weken rond een ander prentenboek van dezelfde serie. Er wordt gewerkt aan de hand van een thema, waarin de twee boeken goed passen.

Na zeven weken intensief gewerkt te hebben, vooral met drie leerlingen, kon ik meteen verbetering zien. De luisterhouding van de leerlingen was verbeterd. Ze wisten wat de inhoud van het verhaal was en konden goed deelnemen aan de verwerkingsactiviteiten. De resultaten zijn vastgelegd op film en aan de hand van observaties kon ik mijn resultaten goed uitwerken.

De conclusie omvat een geslaagd onderzoek. De leerlingen hebben hun luisterhouding verbeterd door het werken met het interactieve voorleesprogramma. Door te werken aan de hand van de drie fasen in het programma en de leerkrachtvaardigheden op de specifieke onderwijsbehoeften van de leerlingen aan te passen, werd de inhoud van het verhaal voor de leerlingen duidelijk. Er werd hierbij ook gebruik gemaakt van herhaald voorlezen. De leerlingen werden aangetrokken tot een uitdagende en gezellige leeshoek, waarin dagelijks meerdere leerlingen te vinden waren. Ze lazen er boeken en speelden het verhaal op de juiste manier na. De deelname aan de verwerkingsactiviteiten werd door de onderzoeker en door de hulpouders als positief ervaren. Door kernwoorden te gebruiken in dit programma, is de woordenschatontwikkeling van de kinderen vergroot.

Uiteindelijk kunnen we zeggen dat het inzetten van een interactief voorleesprogramma het begrijpend luisteren van de leerling bevordert.

Erkentelijkheidpagina

Na het afronden van mijn onderzoek, kan ik trots terugkijken op een mooie periode waarin ik een geslaagd onderzoek heb volbracht. Hiervoor wil ik een aantal mensen bedanken.

Allereerst wil ik mijn vriend Jelle bedanken voor de tijd die hij mij heeft gegeven om aan mijn onderzoek te kunnen werken. *'Bedankt kanjer, voor alle hulp die je mij hebt geboden tijdens deze onderzoeksperiode en voor de stimulans die je mij hebt gegeven!'*

Mijn ouders Ron en Marion wil ik bedanken voor de steun die ik heb gekregen tijdens het werken aan dit onderzoek. *'Ik wil jullie bedanken voor alle motiverende gesprekken die we hebben gehad, het heeft mij erg geholpen'.*

Ik wil mijn intervisiebegeleidster Annette bedanken voor de hulp die ik heb gekregen tijdens het uitvoeren en uitwerken van dit onderzoek. *'Aan jouw tips en feedback heb ik erg veel gehad, bedankt!'*

Mijn intervisiegroepje wil ik bedanken: Joanne, Inge en Femke. *'Meiden, jullie hebben mij er doorheen gesleept. We hebben een hechte groep gevormd en ik ben jullie dankbaar voor alle hulp, steun, motivatie en ook de gezellige momenten. Ik wens jullie ook veel succes verder!'*

Ik wil mijn collega en studiegenoot Maaïke bedanken voor de gezellige momenten in de auto op weg naar de studie! *'Ik heb aan jou meer dan een collega overgehouden en daar wil ik je voor bedanken. Het gaf mij een goed gevoel om samen deel te nemen aan deze studie, met name tijdens de onderzoeksperiode'.*

Ik wil tot slot mijn collega's en de directieleden van de Sint Maartenschool bedanken voor het meedenken, het stimuleren en het helpen uitvoeren van mijn onderzoek. *'Ik heb alle ruimte en vrijheid gekregen om dit tot een geslaagd onderzoek te brengen. Bedankt hiervoor!'*

Inhoudsopgave

Synopsis	Blz. 2
Erkentelijkheidpagina	Blz. 3
Inhoudsopgave	Blz. 4
Inleiding	Blz. 5
Introductie	Blz. 6
Theoretische onderbouwing	Blz. 9
Onderzoeksmethodologie	Blz. 15
Data analyse en resultaten	Blz. 20
Conclusies en aanbevelingen	Blz. 28
Reflectie	Blz. 33
Bronnen	Blz. 37
Bijlagen:	Blz. 39
- 1. Observatie filmpjes	Blz. 39
- 2. Duo- collega	Blz. 42
- 3. Observaties gedrag	Blz. 43
- 4. Hulpouders	Blz. 44
- 5. Observatie interactief voorleesprogramma	Blz. 45
- 6. Vragenlijst onderbouwcollega's	Blz. 46
- 7. Interactief voorleesprogramma	Blz. 49
- 8. Kijkwijzer interactie- analyse	Blz. 51
- 9. Kijkwijzer interactie- analyse nulmeting	Blz. 52
- 10. Kijkwijzer interactie- analyse tussenmeting	Blz. 53
- 11. Kijkwijzer interactie- analyse eindmeting	Blz. 55
- 12. Signaleringslijst	Blz. 57
- 13. Signaleringslijst Leerling 1	Blz. 62
- 14. Signaleringslijst Leerling 2	Blz. 65
- 15. Signaleringslijst Leerling 3	Blz. 68

Inleiding

Mijn naam is Stephanie Lede, ik ben 28 jaar en werk nu 6 jaar als leerkracht binnen het basisonderwijs. Momenteel geef ik les aan de leerlingen in de combinatiegroep 1/2. De school waarop ik werk is een reguliere basisschool die werkt volgens de visie van het adaptieve onderwijs. Vanuit de visie van adaptief onderwijs (www.aps.nl) zorgen wij voor een fijn pedagogisch klimaat, waarin we alle leerlingen zien als een individu en we iedereen de kans willen geven om zich op zijn eigen niveau te ontwikkelen.

Een belangrijk uitgangspunt van onze school is dat alle leerlingen werken met een weektaak. Deze weektaak wordt voor sommige leerlingen aangepast. Verder werken we in de kleuterklassen met een kleine kring en vanaf groep drie werken we met instructietafels. De leerlingen die extra instructie of uitdaging nodig hebben krijgen dit aan de instructietafels.

Vanuit de observatie blijkt dat de leerlingen in mijn klas het lastig vinden om aandachtig te luisteren naar een verhaal. Het valt op dat de leerlingen onvoldoende scoren op luisterhouding en concentratie. Tijdens de verwerkingsopdracht hebben de leerlingen onvoldoende handvatten om het verhaal na te spelen. Vanuit de observatie blijkt dat de andere verwerkingsactiviteiten niet goed tot uiting komen doordat de leerlingen de verhaallijn niet goed hebben begrepen.

Een van de tussendoelen van 'mondelinge communicatie' is het *begrijpend luisteren* (Stoep & van Elsäcker, 2005). Dit houdt in dat de leerlingen hun aandacht leren richten en een langere tijd kunnen luisteren naar bijvoorbeeld een verhaal. Ze ontwikkelen een positieve luisterhouding en zijn hierdoor in staat onderscheid te maken tussen belangrijke en minder belangrijke informatie. Ook kunnen ze een tekst goed begrijpen doordat er gewerkt wordt aan hun woordenschat (Loman & Wouters, 2007). Een ander tussendoel is het *interactief leren*. In de onderbouw gaan de leerlingen 'het leren' beschouwen als een sociaal en actief proces. Ze leren leervragen te stellen en plannen te maken om gezamenlijk naar antwoorden te zoeken.

Ik wil onderzoeken op welke manier ik het beste het begrijpend luisteren van de leerlingen kan verbeteren, zodat ze kennis hebben van de inhoud van het verhaal. Ik wil weten op welke manier de leerlingen het beste verschillende verwerkingsopdrachten kunnen uitvoeren.

Mijn doel is bereikt als ik het verhaal zó over kan brengen dat de leerlingen geboeid blijven luisteren en de verhaallijn goed in zich opnemen. Ze kunnen eigen ervaringen aan het verhaal koppelen, actief deelnemen aan de verwerkingsopdrachten en de luistervragen goed beantwoorden. Zij zijn tevens in staat de bijbehorende kernwoorden in een andere context te gebruiken.

Voor de onderbouwcollega's is dit onderzoek een voorbeeld om te gebruiken in de kleuterklassen. Nadat ik een presentatie heb gegeven over mijn onderzoek en de bijbehorende resultaten, wordt het voor deze collega's duidelijk hoe je het begrijpend luisteren kan beïnvloeden en stimuleren.

Voor mijn collega's van de midden- en bovenbouw is het doel bereikt als zij kunnen zien dat het door mij opgestelde en onderzochte interactieve voorleesprogramma bij de kleuters helpt, doordat ze de inhoud hebben begrepen. Zo kunnen de collega's hun programma van het begrijpend lezen voortzetten en er vanuit gaan dat de leerlingen een goede basis voor het begrijpend lezen hebben ontwikkeld in de onderbouw.

Introductie

1.1. Aanleiding

In mijn klas constateer ik vanuit observaties een korte concentratieboog bij de leerlingen tijdens het voorlezen in de kring. De leerlingen in mijn klas kunnen moeilijk antwoord geven op de luistervragen en nemen niet heel actief deel aan verwerkingsopdrachten.

Tijdens de module 'taalontwikkeling, lees- en spellingsproblemen' werd ik aangetrokken door de leesontwikkeling bij kleuters. Ik werd enthousiast door het lezen van verschillende artikelen. Vernooy (1997) beweert dat de ontwikkeling van een goede leesvaardigheid de basis voor een succesvolle schoolloopbaan vormt. Ik kan me in deze uitspraak vinden en deze ontwikkeling begint al in de kleuterklas.

Tegelijkertijd heb ik met mijn onderbouwcollega's bekeken hoe zij over de voorleessituatie bij ons op school denken en ook bij hen kwam naar voren dat de verhaallijn niet goed overkomt bij de leerlingen. Kortom, een prima reden voor een onderzoek.

Het doel van mijn onderzoek is dat ik wil onderzoeken op welke manier ik de begrijpend luisterhouding kan verbeteren. Ik wil onderzoeken aan welke voorwaarden een interactief voorleesprogramma moet voldoen wil het effect hebben op de leerlingen. Het doel is de leerlingen op een actieve manier te laten kennismaken met de verhaallijn van een prentenboek en de verwerkingsactiviteiten.

Ahlers & v.d. Mortel (2009) zeggen dat begrijpend luisteren een voorwaarde is voor het begrijpend lezen. Begrijpend luisteren is eigenlijk een soort pre-teaching voor het begrijpend lezen.

Begrijpend luisteren en begrijpend lezen hebben de volgende overeenkomsten:

- De leerling geeft betekenis aan de tekst.
- De leerkracht stelt voor, tijdens en na het luisteren of lezen vragen over de tekst.

Ik wil onderzoeken op welke manier ik de leerling kan begeleiden bij het begrijpend luisteren, zodat de leerling beter betekenis kan geven aan een verhaal.

Volgens Vernooy (1997) beïnvloedt het begrijpend luisteren de sociale interactie. Het is dus enorm belangrijk dat kinderen begrijpend kunnen luisteren. Hiermee maken ze een belangrijke start naar het begrijpend lezen en hun sociale ontwikkeling.

Uit de verschillende bronnen komt naar voren dat het interactieve voorlezen een manier is om de begrijpend luisterhouding te stimuleren. Aangezien mijn leerlingen moeite hebben met het begrijpend luisteren, vind ik dit een mooie uitdaging voor mijn onderzoek.

Mijn onderzoeksvraag luidt:

Kan interactief voorlezen de leerkracht helpen het begrijpend luisteren van de oudste kleuters te verbeteren?

Mijn deelvragen luiden:

1. *Wat zijn de onderwijsbehoeften van de leerlingen in de klas op het gebied van begrijpend luisteren?*
2. *Welke leerkrachtvaardigheden zijn het beste inzetbaar om een groepje kleuters tot het begrijpen van de verhaallijn te brengen?*

3. *Hoe kan het interactief voorleesprogramma het beste worden toegepast bij dit groepje oudste kleuters?*

1.2. De huidige situatie

Op dit moment is het voorlezen van een prentenboek geen speciale belevenis. De leerlingen worden niet enthousiast over de inhoud van een verhaal, mede doordat zij de inhoud niet helemaal begrijpen en onthouden. Doordat zij tijdens het voorlezen snel zijn afgeleid komt de verhaallijn niet over. Hun deelname aan de vervolgactiviteiten is matig. Zij hebben bijvoorbeeld moeite met het naspelen van het verhaal bij de verteltafel. Ook mijn collega's merken dat de verteltafel- activiteit niet goed loopt.

Ik merk dat de leerlingen hun aandacht snel verliezen als ik een prentenboek behandel in de kring. Duurt het ze dan te lang? Is het gesprek niet boeiend genoeg? Sluit het boek wel aan bij hun belevingswereld? Is de introductie van het boek wel interessant genoeg? Dit is iets waar ik nog geen grip op heb.

Ik lees voor in een grote kring en merk dat de leerlingen naast mij scheef moeten zitten om er iets van mee te krijgen. De leerlingen aan de overkant van mij zitten te ver weg om de illustraties goed te kunnen bekijken. Ze zijn in deze opstelling snel afgeleid. Hoe kunnen de leerlingen hun aandacht blijven vestigen op mij en het verhaal?

In mijn leeshoek liggen kussens en er staan een bankje en een boekenkast. De leerlingen vinden het moeilijk om zelfstandig een boek te lezen. Er komen regelmatig kussengevechten voor en van echt lezen is tot nu toe geen sprake geweest. Hebben de leerlingen behoefte aan een uitdagende leeshoek waarin zij zich helemaal kunnen terugtrekken met een boek? En hoe zorg ik ervoor dat de leerlingen zich aangetrokken voelen tot deze leeshoek?

1.3. De gewenste situatie

Tijdens het interactief voorlezen van een themagerelateerd prentenboek, kunnen de leerlingen hun aandacht goed bij het boek houden. Ook tijdens de gevarieerde vervolgactiviteiten blijven de leerlingen betrokken en enthousiast. Het verhaal van het prentenboek leeft onder de leerlingen, omdat zij de verhaallijn goed kunnen begrijpen en onthouden. De bijbehorende kernwoorden hebben zij zich eigen gemaakt.

De rol van mij als onderzoeker is het aanbieden van gevarieerde vervolgactiviteiten, nadat ik het prentenboek op een interactieve manier heb aangeboden aan de leerlingen. De inhoud van het verhaal weet ik op een boeiende manier over te brengen. De duur van de activiteiten heb ik afgesteld op de concentratie van de leerlingen.

De leerlingen kunnen zich terugtrekken in een uitdagende leeshoek waarin zij allerlei materialen kunnen terugvinden over het prentenboek. Deze materialen dienen als attributen voor de verteltafel. De leerlingen pakken uit zichzelf een leesboek en kunnen anderen voorlezen uit de themagerelateerde prentenboeken. Zij voelen zich op hun gemak in deze hoek en kunnen hier helemaal opgaan in het thema. Deze hoek is helemaal gericht op de leerlingen en hun leesbehoeften.

1.4. Verwachtingen

De leerlingen in mijn klas zijn erg leergierig en enthousiast. Als ik met materialen de klas binnenkom willen ze graag weten wat ik heb meegenomen en wat het nieuwe thema wordt. Ik denk dat een

nieuwe en uitdagende leeshoek ervoor kan zorgen dat de leerlingen in ieder geval al worden aangetrokken tot het lezen van boeken. Door te onderzoeken wat ik als onderzoeker kan doen om de leerlingen te boeien en de concentratie van de leerlingen vast te houden, hoop ik mijn leerkrachtvaardigheden te vergroten door middel van dit onderzoek. Ik denk dat het op deze manier wel gaat lukken om het begrijpend luisteren te stimuleren en uiteindelijk te bevorderen.

Ik ga onderzoeken welke leerkrachtvaardigheden ik kan inzetten om het begrijpend luisteren te verbeteren. Als dit als positief ervaren wordt kunnen mijn onderbouwcollega's hier ook regelmatig gebruik van maken. Zo kan het begrijpend luisteren in de hele onderbouw bevorderd worden.

Door te onderzoeken op welke manieren het begrijpend luisteren gestimuleerd kan worden in de onderbouw, kunnen de collega's en leerlingen van de midden- en bovenbouw baat hebben bij het lesgeven van begrijpend lezen.

Zo kan het zijn dat de school over een paar jaar een vordering heeft gemaakt wat betreft het niveau van het begrijpend lezen, wat is opgestart in de kleuterklas met het begrijpend luisteren.

Theoretische onderbouwing

2.1. Inleiding

In het vorige hoofdstuk zijn de onderzoeksvraag en de deelvragen weergegeven. In dit hoofdstuk worden de theorieën over het interactief voorlezen en het begrijpend luisteren uiteengezet. De deelvragen van worden geanalyseerd aan de hand van deze theorieën.

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag is het van belang vanuit de literatuur te analyseren op welke manier het begrijpend luisteren door de onderzoeker bevorderd kan worden bij jonge leerlingen. Het accent van deze analyse ligt hierbij op de onderwijsbehoeften van de jonge leerlingen en de benodigde leerkrachtvaardigheden.

2.2. De literatuur

2.2.1. Begrijpend luisteren

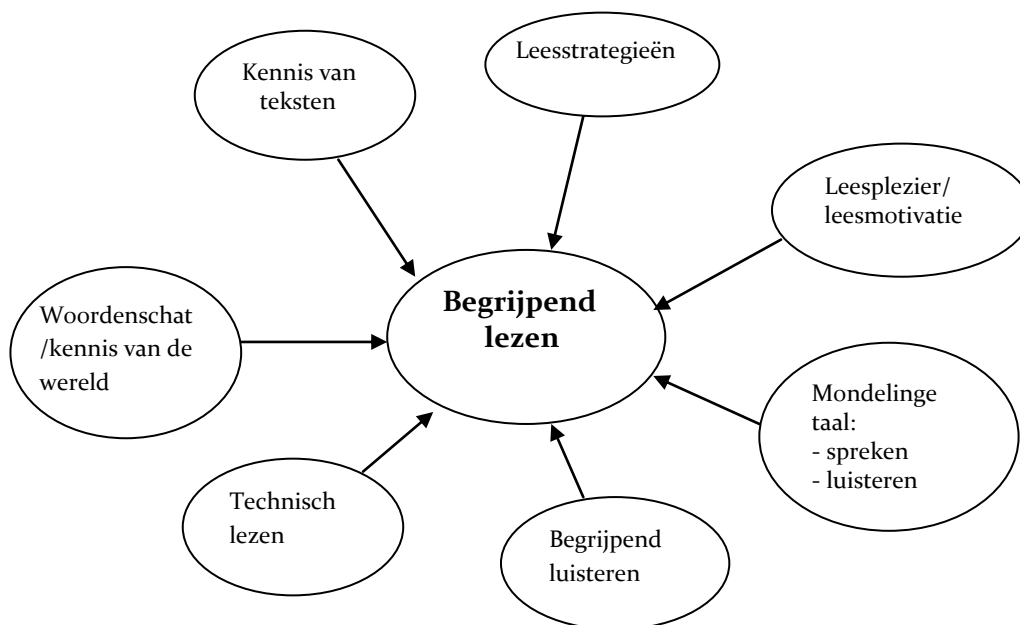
Van alle tijd die mensen talig communiceren, wordt 45 % besteed aan luisteren (Wilt, 1950).

Luistervaardigheid is een aangeleerd denkproces waarbij horen, concentratie, onderscheidingsvermogen, herinneren en begrijpen een belangrijke rol speelt. Het beïnvloedt de sociale interactie en is receptief en passief, maar houdt ook het actief denken en verlenen van betekenis in (Vernooy 1997).

In dit onderstaande schema worden de meningen van verschillende auteurs over het begrijpend luisteren duidelijk gemaakt.

Heijdenrijk, Riemens, van Wanrooij & Witkam (2002)	Ahlers & van de Mortel (2009)	Loman & Wouters (1997)
<i>Begrijpend luisteren is een onderdeel van mondelinge communicatie.</i>	<i>Begrijpend luisteren is het begrijpen van mondelinge informatie.</i>	<i>Begrijpend luisteren zorgt ervoor dat kinderen op een speelse wijze in aanraking komen met strategieën die ze later bij begrijpend lezen kunnen toepassen.</i>
	<i>Begrijpend luisteren is een voorwaarde van het begrijpend lezen. Het begrijpend luisteren wordt gezien als een soort pre- teaching op het begrijpend lezen.</i>	

Figuur 2.1; Meningen over begrijpend luisteren.

Figuur 2.2; De voorwaarden voor het begrijpend lezen (Ahlers & van de Mortel, 2009).

De tussendoelen van begrijpend luisteren worden weergegeven in het onderstaande schema.

Verhoeven & Aarnoutse (2002)	Wouters (2007)
<i>De tussendoelen zijn geformuleerd op de aspecten: boekoriëntatie en verhaalbegrip. Deze aspecten ontwikkelen zich binnen voorleessituaties.</i>	<i>Kinderen kunnen hun aandacht richten en gedurende lange tijd vasthouden</i>
<i>Voorlezen vergroot de liefde voor taal en de belangstelling voor boeken bij kinderen.</i>	<i>Ze hebben een positieve houding tegenover het luisteren naar een verhaal of presentatie</i>
<i>Spelenderwijs regels van lezen ontdekken door voorlezen en navertellen.</i>	<i>Ze begrijpen een verhaal of informatieve tekst die voorgelezen wordt</i>
<i>Begrip van verhalen door voeren van gesprekken met leerkracht over prentenboek</i>	<i>Ze kunnen belangrijke en minder belangrijke informatie in een verhaal of presentatie onderscheiden</i>
<i>De leerkracht maakt gebruik van verwerkingsactiviteiten, waardoor de kinderen de inhoud en de structuur van verhalen leren begrijpen</i>	<i>Ze kunnen het plot van een verhaal of de hoofdgedachte van een presentatie weergeven</i>
<i>De leerkrachten spelen een belangrijke rol bij het voorlezen. Ze kunnen gebruik maken van herhaald voorlezen, waarbij de verschillende routines aan bod komen.</i>	
<i>Voorlezen is effectiever wanneer er gebruik gemaakt kan worden van meer interactie.</i>	

Figuur 2.3; De theorieën over de tussendoelen van het begrijpend luisteren.

Vernooy (1997) benoemt boekoriëntatie, verhaalbegrip, inzicht in de functies van geschreven taal, spreken, luisteren en het uitbreiden van de woordenschat als kernpunten van interactief onderwijs.

2.2.2. Herhaald voorlezen

Het belang van herhaald voorlezen volgens Stoep & van Elsäcker (2005):

- Kinderen leren er meer van;
- Het heeft een positieve invloed op de taalvaardigheid van kinderen;
- Het verhaalbegrip en de kennis over de thema's worden vergroot en verdiept;
- De kinderen leren nieuwe woorden die ze beter kunnen beheersen. Door de kennis van deze nieuwe woorden zijn ze in staat om een gesprek te voeren over het verhaal.

De meningen van de auteurs over herhaald voorlezen zijn hieronder duidelijk in een schema af te lezen.

Heijdenrijk, Riemens, van Wanrooij & Witkam (2002).	Bus e.a. (2005).	van Welzen & Chorus (2002)	http://kindentaal.logopedie.nl/site/voorlezen#kleuter
<i>Herhaling voor leerlingen in de onderbouw is goed voor hun zelfvertrouwen. Het geeft vertrouwen en plezier. Precies hetzelfde nog eens doen maakt dat de leerlingen weten wat ze kunnen.</i>	<i>Uit onderzoek blijkt dat kleuters van drie à vier keer hetzelfde boek voorlezen meer nieuwe woorden leren dan van een reeks verschillende boeken</i>	<i>De kinderen gaan meezingen en zeggen de zinnnetjes / rijmpjes uit het prentenboek na. Het bevordert het leesplezier en is goed voor de taalontwikkeling.</i>	<i>Door het regelmatig aanbieden van hetzelfde boek, krijgen de kinderen een veilige structuur aangeboden. Ze kunnen zelfs al voorspellen waar het boek over gaat en dat geeft ze een veilig en vertrouwd gevoel.</i>

Figuur 2.4; Verschillende citaten over het herhaald voorlezen.

2.2.3. Woordenschatontwikkeling

Net als herhaald voorlezen, behoort ook de ontwikkeling van de woordenschat tot één van de leerkrachtvaardigheden (Stoep & van Elsäcker, 2005).

	1 jaar	1,5 jaar	2 jaar	vanaf 3 jaar
Ontwikkeling woordenschat	Eerste woorden	Verzameling woorden	Samenhang van woorden	Netwerken van woorden

Figuur 2.5; Ontwikkeling van de woordenschat (Stoep & van Elsäcker, 2005).

In de tussendoelen van de mondelinge communicatie staat dat kinderen in groep 1 & 2 een woordenschat en basisgrammatica van de Nederlandse taal ontwikkelen. Het netwerk van de kinderen breidt zich aanzienlijk uit, doordat ze veel nieuwe woorden leren die relaties met elkaar onderhouden. Tevens gaan ze in deze periode zinnen vormen en ontdekken ze het onderscheid tussen vormen en basisaspecten van woorden (Stoep & van Elsäcker, 2005).

Relaties leggen tussen woorden is een belangrijk aspect van groeiend woordenschat van kinderen. Woorden staan onderling met elkaar in verbinding (dezelfde betekenis, functionele relatie, categorieën, eigen ervaringen). Er komen steeds meer woorden bij, ook het aantal verbindingen tussen woorden groeit. Kinderen begrijpen steeds beter de betekenis van woorden en wanneer ze deze moeten gebruiken. Hun woordkennis wordt met andere woorden dieper en breder. Stoep & van Elsäcker (2005)

Van Kleef en Tomesen (2002) en Vernooy (1997) zijn het over de woordenschatontwikkeling wat betreft het interactief voorlezen met elkaar eens:

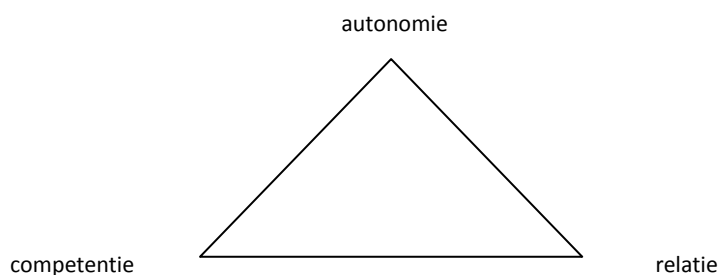
Voor de mondelinge taalontwikkeling, met name voor de groei van de woordenschat, is voorlezen belangrijk. Door te luisteren naar verhalen leren kinderen de betekenis van nieuwe woorden kennen in een context. En ze ervaren dat woorden in een andere context een andere betekenis kunnen hebben. Voorlezen is kortom een rijke taalleersituatie.

2.2.4. Interactief voorlezen

Er zijn drie vormen binnen het interactief taalonderwijs: betekenisvol leren, sociaal leren en strategisch leren.

- *Betekenisvol leren*: kinderen voeren authentieke taken uit, die hen gelegenheid geven om kennis op te doen, deze blijvend op te slaan en hier over te praten op samenhangende wijze. Door acties met taal te begeleiden verwerven de kinderen steeds meer taalvaardigheid (Stoep & van Elsäcker, 2005).
- *Het sociaal leren* wordt geplaatst onder het gezamenlijk uitvoeren van activiteiten. En het samen tot ontdekkingen en conclusies komen tijdens het uitvoeren van deze activiteiten. Hieronder valt ook de interactie met de leerkracht, ouders en met elkaar.
- Bij het interactief onderwijs behoren een aantal *strategieën* die ook belangrijk zijn voor het begrijpend lezen, bijvoorbeeld het achterhalen van een woordbetekenis (Robbe 1998).

Deze manier van interactief onderwijs is duidelijk weergegeven in figuur 2,6:

Figuur 2.6; Behoeftendriehoek:

- 1: autonomie: Adaptief onderwijs: *passend* maken van aanbod op leerlingen.
 - 2: competentie: *activerende* activiteiten voorzien in de basisbehoeften aan competentie.
 - 3: relatie: in activiteiten en aanbod aandacht besteden aan *sociale* processen.
- Dit wordt ook wel de PAS- driehoek genoemd.

De verschillende meningen van vijf auteurs over het interactief voorlezen, worden hieronder in een schema weergegeven.

Heijdenrijk, Riemens, van Wanrooij & Witkam (2002)	Vernooy (1997)	Verweij (2008)	Robbe (1998)	Smits & Braams (2006)
Aarnoutse C.S. gaat er uit van het kind als taalverwerver, die in interactie met zijn omgeving komt tot het leren van taal. Dat betekent dat het	Interactief voorlezen is een goede activiteit voor de ontwikkeling van taal en woordenschat, maar ook van het begrijpend luisteren.	Het interactief voorlezen stimuleert het begrijpend luisteren en de taalontwikkeling bij kinderen. Het is van groot belang voor de	Voorlezen is belangrijk omdat bij het leren luisteren denkprocessen en vaardigheden een rol spelen die ook bij begrijpend lezen van	Voorlezen is een belangrijke manier om het begrijpend luisteren bij kinderen te stimuleren. Hiernaast leren kinderen door

<i>taalonderwijs vooral gekenmerkt dient te worden door interactie.</i>		<i>algemene ontwikkeling, de uitbreiding van de woordenschat en het leren lezen.</i>	<i>belang zijn.</i>	<i>voorlezen alles over de geschreven taal, ze vergroten hun woordenschat en hun kennis van de wereld.</i>
---	--	--	---------------------	--

Figuur 2.7; Verschillende meningen over het interactief voorlezen.

Volgens Krings- Heussen (2006) zijn de leerdoelen van interactief voorlezen:

- Kinderen ervaring laten opdoen met actief betrokken luisteren naar verhaal (kritisch luisteren), aansluiting bij beleavingswereld.
- Leerlingen stimuleren om taal te gebruiken en zo nog meer taal te verwerven (ze krijgen hiermee beschikking over middel om te denken, informatie op te doen en maatschappelijk bruikbaar communicatie-instrument).
- Uitbreiden van actieve en passieve woordenschat.
- Leren luisteren naar elkaar, adequaat reageren op elkaar en leren van elkaar.
- Stimuleren van denkontwikkeling (relaties leggen, afhankelijk van niveau en situatie).
- Toetsen en koppelen van verhaal aan eigen beleving.

2.3. De deelvragen

2.3.1. Wat zijn de onderwijsbehoeften van de leerlingen in de klas op het gebied van begrijpend luisteren?

De tussendoelen van begrijpend luisteren hangen samen met het voorlezen. In figuur 2.3 wordt door Verhoeven & Aarnoutse (2002) duidelijk gemaakt dat leerlingen op een speelse wijze bekend worden gemaakt met een boek. Leerlingen nemen de inhoud van een verhaal in zich op als er gebruikt wordt gemaakt van verschillende activiteiten. Dit zorgt ervoor dat ze bekend worden met de verhaallijn en de personages hierin. De onderwijsbehoeften van leerlingen hangen erg samen met de leerkrachtvaardigheden. In figuur 2.8 is te lezen welke leerkrachtvaardigheden zorgen voor de onderwijsbehoeften van de leerlingen als gewerkt wordt met de drie fasen van het interactief onderwijs.

Leerkrachtvaardigheden	Onderwijsbehoeften leerlingen
Uitwisselen van informatie met kinderen	Meer zelfvertrouwen
Veilige omgeving aanbieden	Bevordering samenspel
Geven van feedback	Sneller gemotiveerd
Aanmoedigen van leerlingen	
Samenvatten van gesprekken	
Reflecteren op taalontwikkeling	

Figuur 2.8; Leerkrachtvaardigheden en onderwijsbehoeften van leerlingen naar aanleiding van de drie vormen van interactief onderwijs (Aarsen & van der Bolt, 2004).

Herhaald voorlezen behoort ook tot het bevorderen van de onderwijsbehoeften van de leerlingen. *Het herhaald voorlezen voor de jonge leerling bevordert hun zelfvertrouwen en zorgt voor zelfvertrouwen en plezier (Heijdenrijk, Riemens, van Wanrooij & Witkam, 2002).*

2.3.2. Welke leerkrachtvaardigheden zijn het beste inzetbaar om een groepje kleuters tot het begrijpen van de verhaallijn te brengen?

In figuur 2.8 is te lezen welke leerkrachtvaardigheden bij het interactief onderwijs naar voren komen. Vernooy maakt hieronder duidelijk dat herhaald voorlezen en bevorderen van de woordenschatontwikkeling ook tot de leerkrachtvaardigheden behoren.

Vernooy zegt het volgende over het herhaald voorlezen:

Jongen kinderen assimileren verhalen stukje voor stukje. Door herhaald voorlezen krijgen ze meer inzicht in gebeurtenissen, problemen, verbanden en verhaalstructuur. Het opnieuw ervaren van een verrassing vinden ze leuk. Ze weten immers wat er gaat komen. Ze leren van herhaald voorlezen. Ook wordt de woordenschat verder uitgebreid, ze begrijpen er meer van en ze gaan op andere aspecten van het verhaal letten. Tevens stellen de kinderen andere vragen, hun reacties naar andere kinderen nemen toe en ze krijgen meer inzicht in inhoud van een tekst. Voor de leerkracht biedt dit een kans om meer aandacht te besteden aan complexer zaken als moeilijke woorden, verbanden tussen gebeurtenissen en formele kenmerken van teksten.

Volgens K. Vernooy (1997) is de woordenschat van een lezer van grote invloed op het begrijpen van een tekst. De leerkrachtvaardigheden die van belang zijn bij het ontwikkelen van de woordenschat zijn het aanbieden van een rijke taalomgeving en het voeren van gesprekken over de betekenis van woorden. Vernooy vervolgt met meerdere leerkrachtvaardigheden:

Vanuit het perspectief van goed begrijpend kunnen lezen is het van belang, dat vanaf begin groep 1 gerichte aandacht voor woordenschatontwikkeling plaatsvindt. Dit kan o.a. door:

- *interactief voorlezen;*
- *directe instructie van de betekenis van bepaalde woorden;*
- *pre-teaching van enkele woorden die in de les aan de orde zullen komen.*

2.3.3. Hoe kan het interactief voorleesprogramma het beste worden toegepast bij dit groepje oudste kleuters?

Net als Verweij (2008), Loman & Wouters (2007) en Van Kleef & Tomesen (2002) benoemt ook Vernooy (1997) drie verschillende fasen in het interactief voorleesproces:

1. De *voorfase*: introductie van het prentenboek.
2. De *tijdensfase*: het interactief voorlezen.
3. De *nafase*: de verwerking op het prentenboek.

Om het begrijpend luisteren van de kinderen te stimuleren maakt de leerkracht gebruik van luistervragen voor, tijdens en na het voorlezen.

Door het voorlezen, praten, vertellen en verwerken van de teksten zien de kinderen de elementen in het verhaal. Onder de elementen worden de karakters, de situaties, de problemen en het tijdsverloop verstaan. En deze manier van werken helpt de kinderen later bij het begrijpend lezen. Het heeft positieve gevolgen voor de woordenschatontwikkeling.

2.4. Afsluiting

In dit hoofdstuk is weergegeven hoe vanuit de literatuur gekeken wordt naar de deelvragen van het onderzoek. Beschreven wordt de inhoud van het begrijpend luisteren en het interactief voorlezen. Hierbij is het herhaald voorlezen en de woordenschatontwikkeling kort toegelicht.

In het volgende hoofdstuk zal de koppeling naar het praktijkgedeelte van het onderzoek worden gemaakt.

Onderzoeksmethodologie.

3.1. Inleiding

In dit hoofdstuk zal worden aangegeven wat de inhoud is van het onderzoek en op welke manier de deelvragen toegepast zullen worden bij het onderzoeken naar het bevorderen van het begrijpend luisteren. Tevens wordt duidelijk gemaakt op welke manier dit luistergedrag tijdens de onderzoeksweken gestimuleerd zal worden in de klas.

3.2. Het onderzoek

Kan interactief voorlezen de leerkracht helpen het begrijpend luisteren van de oudste kleuters te verbeteren?

Op deze onderzoeksvraag zal een zo duidelijk mogelijk antwoord gegeven worden na het uitvoeren van dit praktijkonderzoek.

In het onderstaande schema is verwerkt hoe aan de inhoud van het interactief voorleesprogramma vorm zal worden gegeven.

Week	Thema	Inhoud
Week 1	Winter	• Nulmeting: filmen • Nabespreking nulmeting -> kijkwijzer 'interactie- analyse' • Signaleringslijst kleuters -> boekoriëntatie en verhaalbegrip • Interactief voorleesprogramma: - Vooraf, tijdens, nadien -> kleine en grote kring. - Prentenboek 1 - Kernwoorden (3 uitjes) - Thematafel - Verwerkingsactiviteiten (versje, knutselactiviteiten)
Week 2	Winter	• Interactief voorleesprogramma: - Vooraf, tijdens, nadien -> kleine en grote kring. - Prentenboek 1 - Kernwoorden - Vertelkoffer - Boekenmuur - Verwerkingsactiviteiten (liedje, letter- stempel- en knutselactiviteit)
Week 3	Winter	• Interactief voorleesprogramma: - Vooraf, tijdens, nadien -> kleine en grote kring. - Prentenboek 1 - Kernwoorden - Luistervraag & pictogrammen -> verhaallijn • Verwerkingsactiviteiten (logisch rangschikken, digitaal prentenboek, knutselactiviteit)
Week 4	Winter	• Tussenmeting: filmen • Nabespreking tussenmeting -> kijkwijzer 'interactie- analyse' Interactief voorleesprogramma: - Vooraf, tijdens, nadien -> kleine en grote kring. - Prentenboek 1 - Kernwoorden - Boekenmuur -> evaluatie thema 'winter' • Verwerkingsactiviteiten (meesterverteller, verteltafel, memorie, dvd, knutselactiviteit).

Week 5	Techniek / winter	• Interactief voorleesprogramma: - Vooraf, tijdens, nadien -> kleine en grote kring. - Prentenboek 2 - Kernwoorden - Thematafel • Verwerkingsactiviteiten (versje, knutselactiviteiten)
Week 6	Techniek / winter	• Interactief voorleesprogramma: - Vooraf, tijdens, nadien -> kleine en grote kring. - Prentenboek 2 - Kernwoorden - Boekenmuur • Verwerkingsactiviteiten (uitstapje, letter-, liedje-, teken- en stempelactiviteit)
Week 7	Techniek / winter	• Eindmeting: filmen • Nabespreking eindmeting -> kijkwijzer 'interactie- analyse' • Signaleringslijst kleuters -> boekoriëntatie en verhaalbegrip • Interactief voorleesprogramma: - Vooraf, tijdens, nadien -> kleine en grote kring. - Prentenboek 2 - Kernwoorden - Luistervraag & pictogrammen -> verhaallijn - Evaluatie thema 'techniek / winter' -> boekenmuur • Verwerkingsactiviteiten (versje, dvd, tentoonstelling, knutselactiviteit). • Evaluatie onderbouwcollega's project 'winter'. • onderbouwcollega's korte vragenlijst invullen. • Evaluatiegesprek ouders & onderzoeker.

Figuur 3.1.

Aan het begin, halverwege en aan het eind van het onderzoek wordt een nulmeting gedaan door middel van een filmregistratie. Deze meting wordt uitgevoerd door de adjunct-directeur. Na elke meting zal een evaluatiegesprek volgen tussen de onderzoeker en de adjunct-directeur. Hierin zullen de vaardigheden van de onderzoeker en de invloed van het interactieve voorleesprogramma worden besproken en zal een kijkwijzer voor 'interactie-analyse' worden ingevuld (zie bijlage 8).

3.3. Onderzoeksvragen

Per deelvraag zal er een koppeling worden gemaakt vanuit de literatuur naar de gekozen verwerkingsactiviteiten.

Wat zijn de onderwijsbehoeften van de leerlingen in de klas op het gebied van begrijpend luisteren?

Tijdens het vooronderzoek is vanuit de observaties door de onderzoeker (zie bijlage 3) gebleken dat de leerlingen in de leeshoek geen plezier meer hadden in het lezen. Tevens kwam de verhaallijn van een prentenboek niet over op de kinderen en waren zij niet actief betrokken bij de verwerkingsactiviteiten.

K. Vernooij (1997) zegt dat *'de kinderen gestimuleerd worden en hun kennis en ervaring uitbreiden door ze elke dag voor te lezen. Voorlezen is een sterke activiteit, want de kinderen krijgen er plezier in en willen zelf graag leren lezen'*. Om de leerlingen te stimuleren voor het lezen kan de onderzoeker gebruik maken van een gezellige en uitdagende leeshoek. In deze leeshoek worden leerlingen aangetrokken tot het (voor)lezen van boeken en het naspelen van de verhaallijn aan de verteltafel.

De verwachting is dat de leerlingen meer plezier zullen beleven aan de verwerkingsactiviteiten wanneer zij de inhoud van het verhaal beter begrijpen.

De verwerkingsactiviteiten worden vanuit deze visie aangeboden. Het onderzoek is erop gericht te onderzoeken hoe aangesloten kan worden bij de onderwijsbehoeften van de leerlingen. Deze onderwijsbehoeften zijn gericht op de voorfase, tijdensfase en nafase, zoals Vernooy en anderen beschrijven (zie onderzoeksmethodologie).

Om tot een meting te kunnen komen zal er gefilmd worden om te kijken naar het niveau van het begrijpend luisteren van de leerlingen. Tevens zal er een observatie plaatsvinden om de behoeften van de leerlingen in de leeshoek te analyseren en naar aanleiding daarvan wordt gekeken naar eventuele veranderingen in de leeshoek.

Welke leerkrachtvaardigheden zijn het beste inzetbaar om een groepje kleuters tot het begrijpen van de verhaallijn te brengen?

Tijdens het onderzoek zal het begrijpend luisteren van de oudste kleuters verbeterd worden door gebruik te maken van de tussendoelen van het begrijpend luisteren (Verhoeven & Aarnoutse, 2002). Deze tussendoelen zijn gericht op de aspecten die een grote rol spelen binnen het interactief voorlezen: boekoriëntatie en verhaalbegrip.

De onderzoeker kan de ontwikkeling van deze aspecten bevorderen door gebruik te maken van de volgende vaardigheden:

- Prentenboek herhaald voorlezen;
- Gebruik maken van verwerkingsactiviteiten;
- Aandacht besteden aan woordenschat;
- Gesprekken voeren met leerlingen tijdens voorlezen;
- Vragen stellen;
- Leerlingen laten reflecteren op het verhaal;
- Leerlingen relaties laten leggen met eigen ervaringen;
- Gebruik maken van luistervragen;
- Gebruik maken van routines: verteltafel, meesterverteller en pictogrammen;
- Taalgebruik van de onderzoeker.

Verhaalbegrip en kennis over de opbouw van verhalen blijven belangrijke aspecten binnen het begrijpend luisteren (A. Ahlers & K. v. d. Mortel, 2009). Daarom zal gebruik gemaakt worden van routines (verteltafel, meesterverteller en pictogrammen) die ervoor zullen zorgen dat de leerlingen meer inzicht krijgen in de verhaallijn.

Een ander belangrijk aspect is het taalgebruik van de onderzoeker. De onderzoeker is een rolmodel voor de leerlingen (Wouter, 2007).

De onderzoeker zal aan het begin en eind van het onderzoek voor zes leerlingen een signaleringslijst invullen op het gebied van boekoriëntatie en verhaalbegrip (bijlage 12).

Het evaluatiegesprek zal gericht zijn op het bespreken van de aanwezigheid van en de effecten van bovengenoemde leerkrachtvaardigheden.

Hoe kan het interactief voorleesprogramma het beste worden toegepast bij dit groepje oudste kleuters?

Verweij, Wouters en Vernooy spreken over drie fasen binnen het interactief voorlezen:

1. *Vooraf* (pre- teaching): de onderzoeker bereidt de leerlingen voor op het luisteren door vragen te stellen en gedachten uit te wisselen in de kleine kring. Hiernaast wordt er aandacht besteed aan de woordenschat.

2. *Tijdens* (interactief voorlezen): het verhaal voorlezen en uitdiepen door vragen te stellen, reacties uit te lokken en voorspellingen te laten doen.
3. *Nadien* (nabespreking): beknopte nabespreking van datgene wat aan bod is geweest. Het luisterdoel zal nogmaals worden besproken tijdens een gesprek met de leerlingen. Een verwerkingsactiviteit volgt, evenals het herhaald voorlezen op een ander tijdstip.

Deze drie fasen zullen verwerkt worden in het interactief voorleesprogramma. K. Vernooy (1997) spreekt over 'betere resultaten' als er met de leerlingen in de kleine kring gewerkt wordt, omdat de leerlingen de kans krijgen tot meer interactie met de onderzoeker.

Het onderzoek is erop gericht te onderzoeken of de inhoud van het interactief voorleesprogramma effect heeft op het gedrag van de leerlingen. Om dit te meten wordt er gefilmd in de klas en zal de onderzoeker observaties uitvoeren. De hulpouders en onderbouwcollega's spelen hierin een rol, want zij ervaren op welke manier de leerlingen bezig zullen zijn met de verwerkingsactiviteiten. Het gedrag van de leerlingen zal mede bepalend zijn voor de resultaten van het onderzoek. De evaluaties met de collega's en hulpouders zijn te vinden in de bijlagen 4 en 6.

3.4. Betrokkenen

Tijdens het praktijkonderzoek is op basis van observaties gekozen voor een groep van zes leerlingen. De betrokken ouders zullen op de hoogte worden gebracht. Wegens ethische aspecten zullen de leerlingen niet bij naam genoemd worden in het onderzoek, maar als leerling 1 t/m 6.

Er is een project opgesteld waarmee de onderbouwleerkrachten gedurende zeven weken aan mee kunnen werken.

De ouders zullen worden ingezet om met de groep leerlingen verschillende verwerkingsactiviteiten uit te voeren.

De zes leerlingen zullen gebruik maken van de aanwezige materialen met betrekking tot het prentenboek. Tevens zullen ze veel aan het woord komen en extra aandacht krijgen tijdens dit onderzoek.

De adjunct-directeur zal filmen voor de nul-, tussen- en eindmeting. Met haar zal er naderhand een evaluatiegesprek plaatsvinden.

3.5. Onderzoeksmiddelen

Het thema gedurende het onderzoek zal 'winter' zijn. Er zullen twee prentenboeken centraal komen te staan: '*Kleine ijsbeer, weet jij de weg?*' (1) en '*Kleine ijsbeer, help me vliegen*' (2). Er zal gebruik gemaakt worden van verschillende verwerkingsactiviteiten (figuur 3.1). Het overzicht van het interactief voorleesprogramma is te vinden in bijlage 7.

De onderzoeker zal een leeshoek creëren waarin de leerlingen zich veilig en aangetrokken zullen voelen tot het (voor)lezen van boeken of het bezig zijn met de verhaallijn van het centrale prentenboek. In deze leeshoek bevinden zich onder andere:

- Een boekenkast met themagerelateerde boeken;
- De boekenmuur;
- De verteltafel met materialen van het centrale prentenboek;
- Een voorleesstoel voor de onderzoeker, ouders en leerlingen.

3.6. Afsluiting

In dit hoofdstuk is zicht gegeven op de inhoud van het onderzoek, de onderzoeksvragen en de betrokkenen.

In het volgende hoofdstuk is te lezen wat de resultaten van het interactieve voorleesprogramma zullen zijn. Deze gegevens zullen in tabellen en grafieken worden uitgewerkt.

Data-analyse en resultaten

4.1. Inleiding

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het praktijkonderzoek weergegeven. Per deelvraag worden de resultaten over het interactieve voorleesprogramma uiteen gezet. De informatie van de nul-, tussen- en eindmeting zijn weergegeven in een grafiek of tabel. Evenals de informatie uit de vragenlijsten en observaties. Met deze gegevens is zeer zorgvuldig omgegaan door de onderzoeker en andere betrokkenen. Op deze manier wordt duidelijk gemaakt of er een antwoord is gevonden op de hoofdvraag van dit onderzoek:

Kan interactief voorlezen de leerkracht helpen het begrijpend luisteren van de oudste kleuters te verbeteren?

4.2. Verloop onderzoek

Het onderzoek is gestart in januari en is gedurende zeven weken uitgevoerd. Er is deze weken gewerkt rondom het thema 'winter'. Gedurende de laatste drie weken is er, naast dit winterthema, schoolbreed een techniekproject opgesteld.

Het onderzoeksgroepje bestond uit zes leerlingen, maar is teruggebracht naar drie leerlingen. Tijdens deze zeven weken is er een nul-, tussen- en eindmeting gedaan in de vorm van een filmregistratie. Er zijn naast deze metingen ook observaties gedaan en observatieformulieren ingevuld. Bij het onderzoek zijn meerdere mensen bij betrokken geweest, zoals hulpouders, collega's, leerlingen, de adjunct-directeur en de onderzoeker zelf.

4.3. Presentatie van data

4.3.1. Wat zijn de onderwijsbehoeften van de leerlingen in de klas op het gebied van begrijpend luisteren?

Gegevens vanuit observatie door de onderzoeker:

In december heeft de onderzoeker een korte observatieronde in de leeshoek gedaan gedurende één week. Voor een samenvatting hiervan wordt verwezen naar bijlage 3.

Het gedrag van de leerlingen heeft de onderzoeker hieronder samengevat:

- De leerlingen lazen gedurende een korte tijd een prentenboek.
- De kussens werden gebruikt om een kussengevecht mee te houden.
- De boeken lagen na het lezen op de grond in plaats van in de boekenkast.
- Ze deden verstoppertje onder de tafels en kussens.
- De leerlingen speelden hun eigen verhaal met de materialen op de verteltafel.

Aanpassingen in de omgeving gericht op de onderwijsbehoeften van de leerlingen:

De onderzoeker heeft samen met een collega gekeken naar de inrichting van de leeshoek. Hierna volgde overleg en zijn er een aantal zaken aangepast (bijlage 2). Hieronder worden de bevindingen van het gesprek overzichtelijk weergegeven:

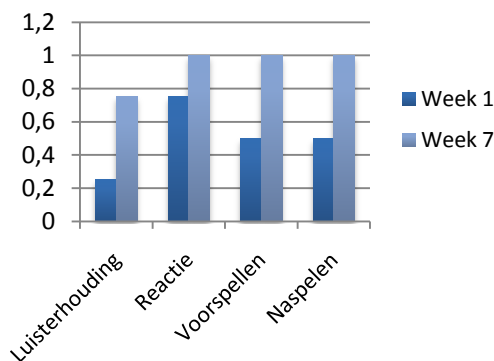
- Er is gekozen voor een andere opstelling, hierdoor is er meer ruimte ontstaan voor het lezen en het naspelen van het verhaal op de verteltafel.

- Er is een voorleesstoel neergezet om ouders, stagiaires en de onderzoeker uit te nodigen om voor te lezen.
- De leeshoek is aangekleed met een kleed, kussens, bankje, knuffels, meer boeken en een klamboe.
- De verteltafel is opnieuw ingericht met voorwerpen gerelateerd aan het verhaal.
- De plaats van de boekenkast is centraler geworden.
- Het centrale boek is neergezet in een standaard op een plek die voor iedereen goed zichtbaar is.

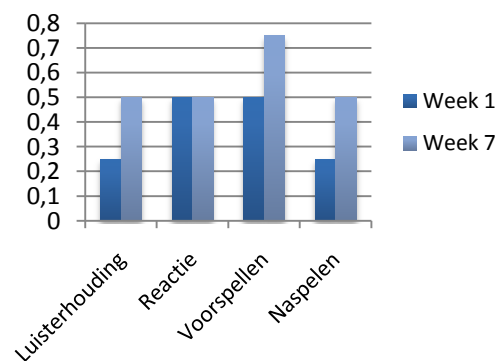
Gegevens vanuit de leerling gericht op de onderwijsbehoeften van de leerlingen:

De onderzoeker heeft drie leerlingen geobserveerd in de klas, gedurende één week tijdens het werken met het interactieve voorleesprogramma. De resultaten zijn ingevuld op een signaleringslijst voor de ontwikkeling van de beginnende geletterdheid. Deze lijst is uit het *Protocol voor dyslexie en leesproblemen voor groep 1 / 2* gehaald en is gericht op *boekoriëntatie en verhaalbegrip*. In week 1 en week 7 van het onderzoek is deze ingevuld.

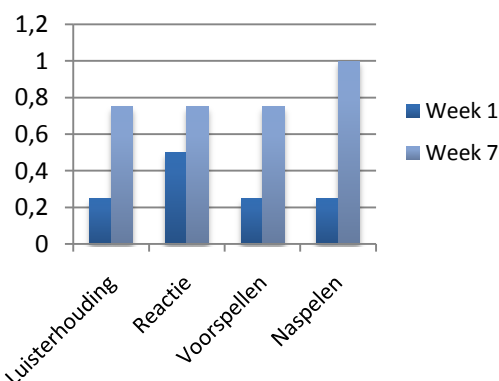
Er is gekozen voor een weergave in de grafieken van de vier belangrijkste onderdelen uit de signaleringslijst voor dit onderzoek: *luisterhouding, reageren, voorspellen en naspelen*. Deze grafieken worden hieronder per leerling weergegeven. De onderdelen zijn verdeeld in de categorieën onvoldoende (0,25), matig (0,50), voldoende (0,75) en goed (1,0).

Figuur 4.1; Leerling 1

Figuur 4.2; Leerling 2

Figuur 4.3; Leerling 3

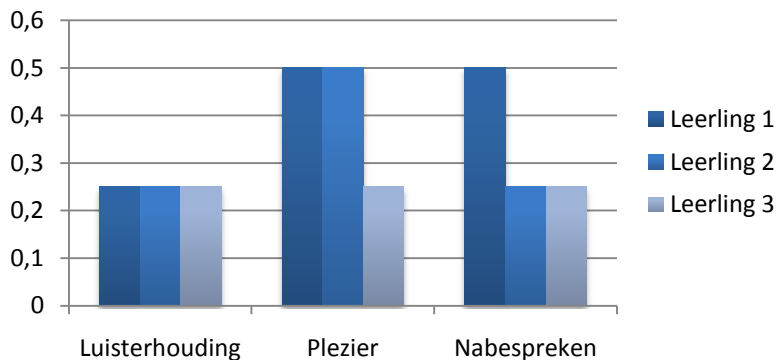
De onderwijsbehoeften van de leerlingen op het gebied van begrijpend luisteren is door middel van observaties en een filmregistratie vastgesteld. Door aanpassingen in de leeshoek is de luisterhouding sterk verbeterd en laten de leerlingen zien met voorspellen en naspelen van het verhaal dat ze

bekend zijn met de inhoud. Ook doordat de leerkracht zijn leerkrachtvaardigheden (Aarsen & van der Bolt, 2004) heeft aangepast aan de onderwijsbehoeften van de leerlingen is de luisterhouding sterk verbeterd (zie onderzoeksmethodologie).

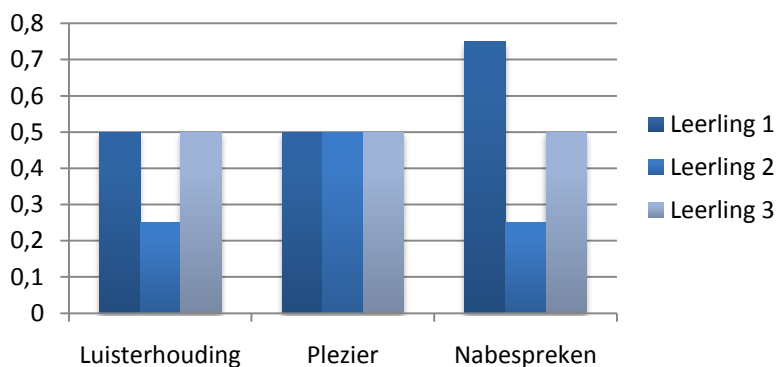
4.3.2. Welke leerkrachtvaardigheden zijn het beste inzetbaar om een groepje kleuters tot het begrijpen van de verhaallijn te brengen?

Analyse vanuit de gegevens van de filmobservatie:

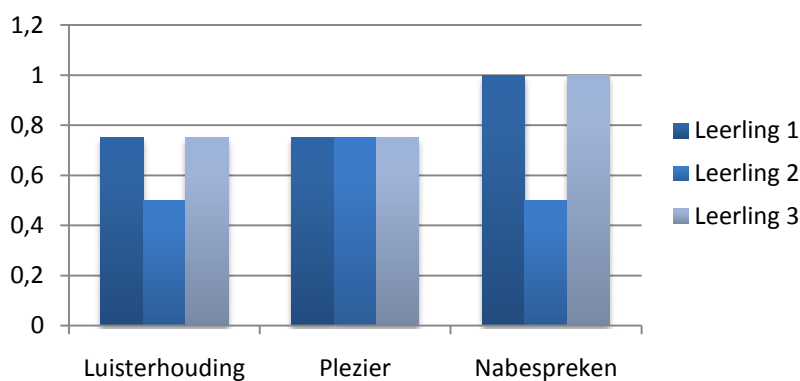
De nul-, tussen-, en eindmeting zijn gefilmd in de klas. Naderhand vond een evaluatiegesprek plaats tussen de onderzoeker en de adjunct-directeur. Tijdens het bekijken van de filmpjes werd het gedrag van de drie leerlingen geanalyseerd. Hiervoor zijn de volgende onderdelen nader bekeken: *de luisterhouding, het plezier in het voorlezen en de nabespreking*. De onderdelen zijn verdeeld in de volgende categorieën: onvoldoende (0,25), matig (0,50), voldoende (0,75) en goed (1,0). Deze observatie is per meting uitgewerkt in onderstaande grafieken.

Figuur 4.4; Nulmeting

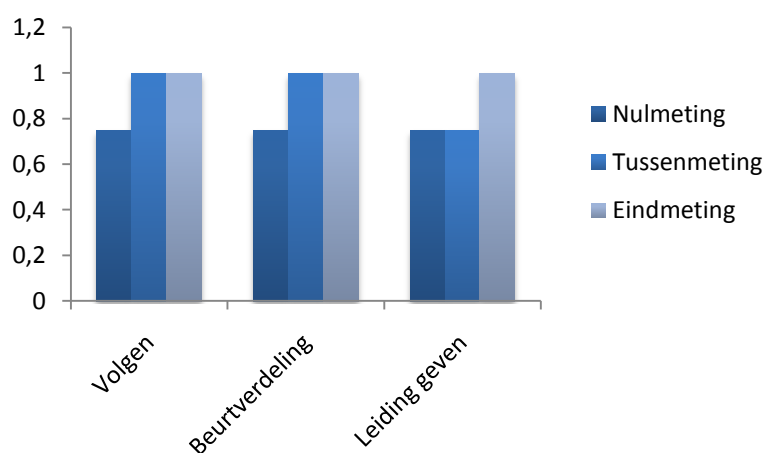
Figuur 4.5; Tussenmeting

Figuur 4.6; Eindmeting.

Kijkwijzer:

Bij het evaluatiegesprek werd er gebruik gemaakt van een kijkwijzer voor leerkrachten, die afkomstig is uit de basistraining voor de Video Interactie Training. Aan het begin van het onderzoek werd geadviseerd om een deel van de kijkwijzer in te vullen, de interactieanalyse. De drie leerkrachtvaardigheden (volgen, beurtverdeling en leiding geven) op het gebied van interactie worden in de onderstaande grafiek weergegeven. Ze worden verdeeld onder de volgende categorieën: onvoldoende (0,25), matig (0,50), voldoende (0,75) en goed (1,0).

Figuur 4.7; kijkwijzer interactie – analyse.

Observatie door de onderzoeker:

Er zijn vanaf het begin van het schooljaar tot halverwege het schooljaar verschillende observaties gedaan rondom de leerlingen en het handelen van de leerkracht hierop. Deze observaties zijn te lezen in bijlage 3.

Hieronder wordt kort weergegeven wat de signalerende onderwijsbehoeften zijn en vervolgens welke aanpassingen de onderzoeker gedaan heeft.

Leerlingen	Onderzoeker
- Weinig werkruimte beschikbaar door het grote aantal oudste kleuters.	- Samen met collega's is de weektaak aangepast, zodat er meer werkruimte ontstond.

- Er was veel lawaai en drukte in de klas, met name tijdens de vrije momenten.	- Er zijn strakke regels opgesteld voor de vrije momenten (bijvoorbeeld gebruik van de kleurenklok).
- Er is een groot aantal zorgleerlingen.	- Er is een groepsplan gemaakt voor in de kleine kring. - Elke week wordt tijdens en spelmoment gezorgd voor een privé moment tussen de zorgleerlingen en de onderzoeker.
- Er is een korte concentratieboog geconstateerd in de grote kring.	- Er wordt gezorgd voor korte kringactiviteiten (kleurenklok). - Er wordt gebruik gemaakt van voldoende ontspanningsmomenten (ontspanningskalender, spelletjes en liedjes zingen).
- De leerlingen hebben behoefte aan een duidelijke structuur gedurende de dag.	- Er wordt gewerkt met duidelijke regels. - Stagiaires en invallers zijn op de regels gewezen.

Figuur4.8; gedrag leerlingen en het handelen van de onderzoeker hierop.

Vanuit uitspraken van de leerlingen is gebleken dat onder andere het voeren van gesprekken en het aanbieden van een rijke taalomgeving (Vernooy 1997) heeft geleid tot voldoende plezier tijdens het interactief voorlezen. Uit de resultaten van de filmregistratie is op te maken dat de leerlingen gebeurtenissen uit het verhaal koppelden aan eigen ervaringen en dat zij vaak aan het lachen waren tijdens het voorlezen van humoristische delen in het verhaal.

Vanuit de analyse van de leerkrachtvaardigheden blijkt dat de onderzoeker door het veranderen van de leeshoek, het hanteren van duidelijke regels en het gebruik maken van herhaald voorlezen (<http://kindentaal.logopedie.nl/site/voorlezen#kleuter>) voldoende aanpassingen heeft verricht om de leerlingen een veilig klassenmanagement aan te bieden. Uit de resultaten van de kijkwijzer is gebleken dat de onderzoeker haar vaardigheden voldoende heeft ontwikkeld om tot goede resultaten te komen. De elementen volgen, beurtverdeling en leiding geven zijn als 'goed' beoordeeld.

Vanuit de uitspraken van de adjunct-directeur blijkt dat de onderzoeker gegroeid is in het herhaald voorlezen (Stoep & van Elsäcker, 2005), het stimuleren van de woordenschatontwikkeling (Vernooy, 1997) en het uitwisselen van informatie met de leerlingen (Aarsen & van der Bolt, 2004). Dit heeft ervoor gezorgd dat de leerlingen een goede luisterhouding hebben laten zien en met plezier hebben geluisterd naar een verhaal. Door de groei van de leerkrachtvaardigheden, is te zien in de filmregistratie dat de leerlingen voldoende hebben deelgenomen aan het naspelen van het verhaal op de verteltafel.

4.3.3. Hoe kan het interactief voorleesprogramma het beste worden toegepast bij dit groepje oudste kleuters?

Gegevens vanuit de collega's:

De onderbouwcollega's hebben na het ontvangen van de informatie van dit interactief voorleesprogramma gebruikt gemaakt in hun groep. Achteraf is er naar hun bevindingen over programma gevraagd. De ervaringen zijn hieronder op een rijtje gezet. Van de vragenlijst zijn de vier belangrijkste onderdelen weergegeven in de tabel.

	Positief:	Negatief:
1: voorbereiding van het programma	- De aangereikte informatie was duidelijk en helder.	- Het vroeg meer voorbereiding (en tijd) van de collega's.
2: manier van het voorlezen	- Het voorlezen is gehanteerd in de grote en kleine kring.	- Het voorlezen in de kleine kring is minder vaak gebeurd vanwege het strakke schema in de kleine kring.
3: kinderen en interactief voorlezen	- Er is een actieve betrokkenheid van de leerlingen geconstateerd. - Door de kernwoorden te gebruiken, is de woordenschat van de leerlingen vergroot. - De collega's waren zelf meer betrokken bij het verhaal. - Door veel herhaling is een betere kennis van de verhaallijn geconstateerd.	- Het voorlezen kostte wat meer tijd, waardoor de aandacht van de leerlingen verslapte.
4: toekomst en interactief voorlezen	- De collega's wilde dit programma wel regelmatig gebruiken in de klas.	- Een vereiste is dat er gebruikt moet worden gemaakt van de informatie over het interactief voorlezen.

Figuur 4.9; Tabel vragenlijst collega's.

Gegevens vanuit de hulpouders:

Elke week hebben de hulpouders met leerlingen gewerkt tijdens verschillende activiteiten rondom het verhaal. Achteraf is er met de ouders geëvalueerd. De bevindingen van de ouders zijn hieronder uitgewerkt in een tabel.

	Betrokkenheid leerlingen	Kennis van verhaallijn	Resultaten
Ouder 1:	<i>Nadat er uitleg was gegeven over de activiteit, gingen de leerlingen meteen aan de slag met het kiezen van een personage uit het boek. Ze waren goed en geconcentreerd bezig aan de opdracht. Ook tijdens het tekenen en stempelen deden ze goed mee.</i>	<i>Het verhaal was bekend voor de leerlingen.</i>	<i>De resultaten zijn erg leuk geworden!</i>
Ouder 2:	<i>De leerlingen luisterden goed naar de zinnen die ik heb voorgelezen en legden de plaatjes in de juiste volgorde. Daarna plakten ze de zinnen eronder. Ze zijn goed bezig geweest gedurende de hele opdracht.</i>	<i>Het verloop van het verhaal vertelden ze mij uit hun hoofd.</i>	<i>Het resultaat is een mooie samenvatting van het verhaal geworden.</i>

Figuur: 4.10; Resultaten van de activiteiten met de hulpouders.

Observatie vanuit de onderzoeker:

Tijdens het werken met het interactief voorleesprogramma heeft de onderzoeker observaties gedaan in de klas. Een gezamenlijk overzicht hiervan is te vinden in bijlage 5. Hieronder wordt in een tabel weergegeven wat de bevindingen zijn van de onderzoeker.

Onderdelen interactief voorleesprogramma	Bevindingen onderzoeker
Hoe werkte de structuur van de drie fasen?	- Er is veel meer aandacht besteed aan het centrale prentenboek. - De structuur bood duidelijkheid voor de leerlingen en de onderzoeker. - De concentratie is verbeterd bij de leerlingen.
Hoe was de structuur van de routines en verwerkingsopdrachten?	- Naar aanleiding van de drie fasen sloten de verwerkingsopdrachten goed aan bij het verhaal. - Het verschil in verwerkingsactiviteiten bood de leerlingen uitdaging en vernieuwing. - Door de routines te gebruiken, vonden de leerlingen veiligheid en herkenning in het voorleesprogramma.
Wat was de beleving van alle leerlingen?	- De leeshoek was erg in trek: boeken lezen en spelen op de verteltafel. - De leerlingen gingen enthousiast mee met de hulpouders voor spelletjes. - De verhaallijn was bekend en daardoor sloten de verwerkingsactiviteiten goed aan bij de leerlingen. - De leerlingen konden op een andere manier meeleven met het verhaal door het verschil in opzet. - De woordenschatontwikkeling is geprikkeld door het werken met de kernwoorden.
Hoe was de verdeling van interactief voorleesprogramma over de projecten?	- Het programma werkte goed tijdens één vast thema. - Meerdere thema's naast het project zorgden voor afleiding.

Figuur 4.11; overzicht onderzoeker interactief voorleesprogramma.

Vanuit de gegevens van de collega's gericht op de onderwijsbehoeften van de leerlingen is gebleken dat dit interactief voorleesprogramma goed heeft gescoord op de ontwikkeling van de leerlingen. De woordenschatontwikkeling, luisterhouding en lees- en denkontwikkeling werden gestimuleerd (zie leerdoelen van interactief onderwijs: Krings- Heussen, 2006)

Vanuit de observaties van de hulpouders is gebleken dat de leerlingen betrokken waren bij de verwerkingsopdrachten en inzicht hadden in de verhaallijn.

Vanuit de bevindingen van de onderzoeker gericht op de leerkrachtvaardigheden is gebleken dat de leerlingen baat hebben bij het gebruik van routines, zoals de drie fasen (voorfase, tijdsfase en nafase) die zijn gebruikt bij het interactieve voorleesprogramma. De verwerkingsopdrachten hebben voor veel herhaling gezorgd bij de leerlingen en de onderzoeker bood hierin voldoende variatie aan (zie tussendoelen van begrijpend luisteren: Verhoeven & Aarnoutse, 2002).

4.4. Afsluiting

In dit hoofdstuk zijn de bevindingen weergegeven over de werking van het interactief voorleesprogramma bij de drie leerlingen. Deze resultaten en bevindingen zijn uitgewerkt in tabellen en grafieken. In het volgende hoofdstuk worden de conclusies van dit onderzoek beschreven.

Conclusie en aanbevelingen

5.1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt beschreven wat de conclusies en bevindingen zijn naar aanleiding van het onderzoek. Er is gekeken naar de deelvragen en de hoofdvraag en er is een koppeling gemaakt vanuit de literatuur naar de resultaten in het vorige hoofdstuk. Als laatste worden er aanbevelingen gedaan.

5.2. Conclusie

Uit het onderzoek is gebleken dat het werken in de kleine kring met een groep van drie leerlingen beter werkt dan een groep van zes leerlingen. Tevens is gebleken dat werken rondom één thema beter om de aandacht van de leerlingen vraagt. Als daar een tweede thema bij komt zijn de leerlingen sneller afgeleid.

5.2.1. De deelvragen

Wat zijn de onderwijsbehoeften van de leerlingen in de klas op het gebied van begrijpend luisteren?

Gegevens vanuit observatie door de onderzoeker:

Vanuit de observaties van de onderzoeker gericht op de onderwijsbehoeften van de leerlingen is gebleken dat de leerlingen het lastig vonden om zich gedurende een langere tijd te vermaken in de leeshoek. De leerlingen hadden tevens moeite met het naspelen van het verhaal op de verteltafel en bedachten hun eigen verhaal.

Aanpassingen in de omgeving gericht op de onderwijsbehoeften van de leerlingen:

Vanuit de duocollega en de onderzoeker gericht op de aanpassingen in de omgeving is op te maken dat de leerlingen zich goed konden vermaken in de leeshoek. Ze waren er vaker te vinden en genoten van het lezen van een boek. Tevens lasen zij elkaar voor uit de boeken die gerelateerd waren aan het thema. De verteltafel werd populairder doordat meer materialen werden aangeboden.

Gegevens vanuit de leerling gericht op de onderwijsbehoeften van de leerlingen:

Uit figuur 4.1 t/m 4.3 is af te leiden dat de luisterhouding van de leerlingen gegroeid is.

- Leerling 1 heeft haar luisterhouding verbeterd en heeft de verhaallijn goed begrepen. Dit laat zij zien in het naspelen op de verteltafel en het deelnemen aan de activiteiten met de onderzoeker en hulpouders.
- Leerling 2 heeft een korte concentratieboog, wat te merken is aan de resultaten. De verhaallijn komt hierdoor niet goed over en dat is te merken aan het werken rondom de verteltafel. Het voorspellen, aan de hand van de pictogrammen, gaat wel beter. Maar concentratie tijdens het voorlezen blijft voor hem lastig.
- Leerling 3 heeft veel progressie geboekt tijdens deze onderzoeksperiode. Deze leerling is gegroeid in het opnemen van de verhaallijn en het naspelen van het verhaal.

Als we nog eens naar dezelfde grafieken kijken zien we dat de inhoud gericht is op de tussendoelen van het begrijpend luisteren, te weten boekoriëntatie en verhaalbegrip. Als we teruggaan naar de tussendoelen in de onderzoeksmethodologie, zien we dat de leerlingen op een speelse wijze in aanraking komen met de inhoud van een verhaal.

Uit dit onderzoek is gebleken dat door middel van het interactief voorlezen de luisterhouding van de leerlingen wordt verbeterd waardoor zij de verhaallijn beter in zich opnemen. Vervolgens nemen zij gemakkelijker deel aan de verwerkingsopdrachten. Daarbij speelt uitdaging een grote rol. Wanneer de leerlingen voldoende uitdaging geboden wordt, lezen ze vaker (voor) in de leeshoek en spelen het verhaal na op de verteltafel. Met uitdaging wordt het volgende bedoeld:

- een uitgewerkte verteltafel;
- een groot aanbod van boeken;
- een uitdagende leeshoek met genoeg zitplaatsen.

Welke leerkrachtvaardigheden zijn het beste inzetbaar om een groepje kleuters tot het begrijpen van de verhaallijn te brengen?

Analyse vanuit de gegevens van de filmobservatie:

De gegevens van de leerlingen vanuit de filmregistraties wijzen erop dat de leerlingen hun voorleesplezier hebben vergroot. Doordat hun luisterhouding is verbeterd, hebben zij meer kennis van de verhaallijn en kunnen zij beter deelnemen aan de nabespreking.

- Leerling 1: Zij was in staat om de inhoud van het verhaal te koppelen aan eigen ervaringen. Dit komt ter sprake in de nabespreking en is op te maken uit de filmpjes en observaties.
- Leerling 2: Ondanks zijn korte concentratieboog heeft hij plezier in het begrijpend luisteren. Doordat hij weinig kennis heeft van de verhaallijn kan hij de gestelde vragen moeilijk beantwoorden. Uiteindelijk is zijn luisterhouding toch nog vooruit gegaan.
- Leerling 3: Deze leerling heeft veel meer plezier gekregen in het interactief voorlezen. Hij was in staat zijn concentratie langer vast te houden en durfde in te gaan op de gestelde vragen.

Kijkwijzer:

Vanuit de adjunct-directeur gericht op de kijkwijzer is gebleken dat de onderzoeker gegroeid is in het toepassen van de leerkrachtvaardigheden. De onderzoeker heeft geleerd meer naar het gedrag van de leerlingen te kijken. Het volgen van de leerlingen is afhankelijk van de acties die de onderzoeker uitvoert. Tevens is bij de beurtverdeling hard gewerkt aan het doorvragen om de leerlingen nog meer inzicht te geven in de inhoud van het verhaal.

Door de filmregistraties te bekijken en op het eigen handelen te reflecteren, is de onderzoeker zich bewust geworden van haar houding tijdens het voorlezen en de reactie van de leerlingen hierop.

Door het werken met de pictogrammen tijdens de voor- en nabespreking hebben de leerlingen een structuur aangeboden gekregen om zich de verhaallijn beter eigen te maken.

Observatie door de onderzoeker:

De gegevens van de onderzoeker gericht op de onderwijsbehoeften van de leerlingen wijzen erop dat door gebruik te maken van structuur, de leerlingen de klassenregels kennen. Ze hebben hierdoor meer rust gekregen en weten wat hen te wachten staat. Ze vinden het fijn om met duidelijke klassenregels te werken.

Uit dit onderzoek is gebleken dat de onderzoeker zich bewust is geworden van haar eigen gedrag tijdens het interactief voorlezen. Door gebruik te maken van duidelijke klassenregels, zijn de leerling-resultaten gedurende de onderzoeksperiode verbeterd. Aarsen en van der Bolt (2004) maken duidelijk dat als de onderzoeker haar vaardigheden goed gebruikt, de leerlingen kunnen groeien in onder andere hun zelfvertrouwen (zie onderzoeksmethodologie). Aan de hand van dit onderzoek mogen we spreken van een groei in het zelfvertrouwen van de leerlingen.

Hoe kan het interactief voorleesprogramma het beste worden toegepast bij dit groepje oudste kleuters?

Gegevens vanuit de collega's:

Vanuit de gegevens van de collega's uit de vragenlijst is af te leiden dat zij enthousiast zijn geworden door gewerkt te hebben met het interactieve voorleesprogramma. Uit de antwoorden zijn meer voordelen dan nadelen gekomen, met name gericht op de leerlingen:

- De woordenschat van de leerlingen is gegroeid door gebruik te maken van de kernwoorden.
- De betrokkenheid was veel groter.
- De verhaallijn werd beter opgenomen door regelmatig gebruik van herhaling (Stoep & van Elsäcker, 2005).

De onderzoeker was zelf ook meer betrokken bij het verhaal. De collega's hebben bekend gemaakt dat ze in de toekomst vaker met dit interactieve voorleesprogramma zouden willen werken.

Gegevens vanuit de hulpouders:

Gegevens van de leerlingen, afkomstig uit de observaties van de hulpouders, wijzen erop dat de leerlingen goed op de hoogte zijn van de inhoud van het verhaal. Hierdoor konden zij goed deelnemen aan de werkingsactiviteiten. De resultaten van deze activiteiten zagen er dan ook goed uit.

Observatie vanuit de onderzoeker:

Vanuit de observatie van de onderzoeker gericht op de onderwijsbehoeften van de leerlingen wordt gewezen op de volgende bevindingen:

- De verschillende opstellingen van de leerlingen tijdens het voorlezen bevorderen de luisterhouding. Gezamenlijk in de leeshoek zitten zorgt voor meer interactie tussen de leerlingen en de onderzoeker.
- Het werken met de drie fasen (voorfase, tijdsfase en nafase) zorgt voor een betere kennis van de verhaallijn bij de leerlingen (Vernooy 1997).
- Door het verschil in verwerkingsactiviteiten werden de leerlingen uitgedaagd.
- De leerlingen vonden veiligheid en herkenning doordat er gewerkt werd volgens een vaste structuur.
- De woordenschatontwikkeling van de leerlingen werd vergroot met de kernwoorden.

Uit dit onderzoek is gebleken dat door het verschil in de verwerkingsactiviteiten, door het inzetten van collega's en hulpouders en het gebruik van routines en structuur, de luisterhouding van de leerlingen is verbeterd. De observaties van de onderzoeker en de filmregistraties wijzen uit dat de leerlingen met plezier hebben gewerkt aan dit onderzoek.

Het werken met het interactief voorleesprogramma is door alle betrokkenen als positief ervaren.

5.2.2. De onderzoeksvraag

Kan interactief voorlezen de leerkracht helpen het begrijpend luisteren van de oudste kleuters te verbeteren?

De onderwijsbehoeften van de leerlingen zijn beter vervuld doordat er is gewerkt met een vernieuwde leeshoek waarin zij veel uitdaging konden vinden. De verteltafel, de themagerelateerde boeken en de aankleding van deze hoek zorgden voor veel aantrekkingskracht bij de leerlingen. Doordat hier werd gelezen door de leerlingen en werd voorgelezen door hulpouders, stagiaires en de onderzoeker, hebben de leerlingen de kans gekregen om hun luisterhouding te verbeteren. Er was sprake van interactie tussen de leerlingen en de onderzoeker in deze knusse hoek. Door een

verbeterde luisterhouding hebben de leerlingen de verhaallijn in zich opgenomen, wat heeft geleid tot een goede deelname aan de verwerkingsactiviteiten.

De onderzoeker heeft zichzelf verder ontwikkeld wat betreft de leerkrachtvaardigheden op het gebied van interactie. Het volgen, de beurtverdeling en het leiding geven is versterkt. Dit heeft ervoor gezorgd dat de leerlingen meer interactie hadden met de onderzoeker tijdens het voorlezen, maar ook tijdens de nabespreking (Vernooy, 1997). Door de duidelijke structuur konden de leerlingen zich laten gaan tijdens het verhaal en wisten ze waar ze aan toe waren. Hierdoor beleefden zij er plezier aan, zelfs de leerlingen met een matige luisterhouding.

De hulpouders en collega's hebben geconcludeerd dat de verhaallijn goed door de leerlingen was opgenomen. Dit was te merken aan de resultaten van de verwerkingsactiviteiten. Ook de onderzoeker zelf heeft veel voordelen aan dit interactieve voorleesprogramma ondervonden.

Dit onderzoek heeft als slotconclusie dat de begrijpende luisterhouding van de leerlingen verbeterd kan worden door gebruik te maken van een interactief voorleesprogramma, mits hier een aantal weken intensief mee wordt gewerkt en gebruik wordt gemaakt van veel verschillende verwerkingsactiviteiten (Verweij, 2008). De onderzoeker moet volledig achter het gebruik van dit programma staan.

5.3. Aanbevelingen

5.3.1. De aanbevelingen voor de leerlingen

Het werken met het interactieve voorleesprogramma is een verrijking op het gebied van taal binnen het onderwijs. Dit programma biedt voor het leesonderwijs vele mogelijkheden. Zo kan de woordenschatontwikkeling van leerlingen worden vergroot, de luisterhouding worden verbeterd, de interactie tussen de leerlingen en de onderzoeker worden vergroot en de betrokkenheid van de leerlingen worden vergroot.

- Aanbevolen wordt om de leeshoeken in de klassen te vernieuwen, zodat de leerlingen nog meer in aanraking komen met het (voor)lezen en er daardoor meer plezier in krijgen.
- Aanbevolen wordt om de themagerelateerde (voor)leesboeken regelmatig te verwisselen.
- Aanbevolen wordt om, naast de interactieve voorleesprogramma's, consequent te werken met een aantal kernwoorden per thema.

5.3.2. De aanbevelingen voor de collega's

Door te werken met het interactieve voorleesprogramma en de verschillende leerkrachtvaardigheden ben je als leerkracht in staat om de leerlingen meer bij je thema te betrekken. Doordat de leerlingen een betere luisterhouding ontwikkelen heb je als leerkracht hier ook baat bij tijdens andere lessen.

- Aanbevolen wordt om als leerkracht je eigen leerkrachtvaardigheden op het gebied van interactie te analyseren aan de hand van filmregistraties.
- Aanbevolen wordt om komend schooljaar in de gehele onderbouw intensief te starten met themagerichte interactieve voorleesprogramma's.

5.3.3. De aanbevelingen voor de school

Het werken met een interactief voorleesprogramma in de onderbouw zorgt voor een betere luistervaardigheid op het gebied van begrijpend luisteren. Doordat begrijpend luisteren een voorwaarde is voor het begrijpend lezen, zal dit grote gevolgen kunnen hebben voor de leesontwikkeling op schoolniveau.

- Aanbevolen wordt het interactieve voorleesprogramma in de onderbouw regelmatig te gebruiken.
- Aanbevolen wordt het blijven aanschaffen van nieuwe (voor)leesboeken, zodat de leerlingen geprikkeld blijven om te lezen. Hier is de school al goed mee bezig.

5.4. Afsluiting

In dit hoofdstuk waren de conclusies en bevindingen per deelvraag te lezen van het onderzoek. In het volgende hoofdstuk zal de reflectie van de onderzoeker uiteen worden gezet, met betrekking tot het onderzoek.

Reflectie

6.1. Inleiding

In dit hoofdstuk reflecteer ik op mijn onderzoek en worden de verwachtingen en opbrengsten voor mijzelf, de groep en de school uiteengezet. Daarnaast geef ik een persoonlijke reflectie over mijn handelen tijdens deze studie jaren. Vervolgens wordt weergegeven hoe mijn professionele toekomst als gespecialiseerde leerkracht eruit ziet.

6.2. Reflectie op het onderzoek

Ik ben tot het inzicht gekomen dat dit onderzoek is verlopen zoals verwacht en daar ben ik erg blij om.

Mijn onderzoek is mede geslaagd omdat ik fulltime voor de klas sta. Tijdens mijn studieverlofdagen heeft mijn duocollega een paar opdrachten uitgevoerd.

Ik ben zeer tevreden met de resultaten. Leerling 2 is het minst gegroeid, dit behoorde tot mijn verwachtingen. Hij heeft erg veel moeite om zich te concentreren. De andere leerlingen zijn wel flink gegroeid.

Ik vind het fijn dat ik zoveel verschillende verwerkingsactiviteiten heb gebruikt bij het interactieve voorleesprogramma. De leerlingen waren op verschillende manieren constant bezig met het verhaal. Hierdoor heb ik meerdere ontwikkelingen van de leerlingen gestimuleerd: de leesontwikkeling, denkontwikkeling, rekenontwikkeling en luisterontwikkeling.

Een minder positief punt is de periode waarin het onderzoek heeft plaats gevonden. Tijdens het laatste deel van het onderzoek was het schoolproject 'Techniek' gaande, waaraan elke klas heeft meegewerkt. Dit schoolproject kwam bovenop het onderzoek en dat zorgde voor veel drukte voor mij en de leerlingen. Ze waren snel afgeleid door het schoolproject. De volgende keer wil ik het graag uitvoeren als er geen andere projecten plaatsvinden binnen de school.

Ik vond het erg leuk om het onderzoek uit te werken. Doordat ik het zelf had uitgevoerd en wist wat de resultaten waren, kon ik enthousiast beginnen met uitwerken. Het was wel veel werk, samen met de modules en bijbehorende (eind)opdrachten.

Ik ben zorgvuldig omgegaan met de betrokkenen. De goede samenwerking vond ik fijn om te ervaren. Ik houd ervan om samen te werken met mensen. Het overleg en de gekregen tips zijn voor mij erg waardevol. De betrokkenen waren begripvol voor de tijdsdruk.

Ik wil de collega's en de adjunct-directeur mijn complete onderzoeksverslag laten lezen, zodat zij hun aandeel hierin kunnen herkennen. De directeur krijgt het ook te lezen, zo kan hij gaan nadenken over het gebruik van langdurig werken met interactief voorlezen en de voordelen hiervan op het begrijpend luisteren en later het begrijpend lezen.

Komend schooljaar wil ik graag weer een interactief voorleesprogramma uitvoeren. Ik wil het dan regelmatig doen, bij meerdere projecten en met alle leerlingen. Uiteindelijk zou ik dan kunnen onderzoeken of het in de andere groepen heeft geholpen bij het begrijpend lezen.

6.3. Opbrengsten van het onderzoek

6.3.1. Opbrengsten voor mijzelf

Dit onderzoek heeft voor mij meer zelfverzekerdheid opgebracht. Ik heb veel gewerkt aan de verschillende ontwikkelingen, zoals de luister-, denk- en leesontwikkeling. Het feit dat ik een onderzoek kan uitvoeren en dat het geslaagd is, is een positieve ervaring voor mij.

Het is een opbrengst dat ik veel heb kunnen samenwerken met mijn collega's tijdens het onderzoek. Het overleggen, het vragen stellen en het krijgen en geven van feedback heeft mij geholpen om door te groeien naar een zelfverzekerde gespecialiseerde leerkracht.

Een grote opbrengst is mijn band met mijn leerlingen. Door het uitvoeren van dit onderzoek zijn de leerlingen en ik nog meer naar elkaar toe gegroeid. Het is een drukke klas, maar ik heb het gevoel dat wij samen een goed team vormen. Ieder kind draagt hier een steentje aan bij op zijn of haar manier en daar ben ik als leerkracht en als onderzoeker erg trots op!

6.3.2. Opbrengsten voor de groep

Door het gebruiken van de gevarieerde verwerkingsactiviteiten, de drie fasen (voorfase, tijdensfase en nafase) tijdens het voorlezen en door het gebruik maken van leerkrachtvaardigheden, zijn de leerlingen gegroeid in hun luistervaardigheid. Dat is een grote opbrengst voor de groep.

De bevordering van de woordenschatontwikkeling is ook een grote opbrengst voor de groep. Door het gebruik van veel herhaling heeft de onderzoeker ervoor gezorgd dat de leerlingen zich een aantal woorden eigen hebben gemaakt. Deze woorden gebruiken ze tegenwoordig nog steeds.

6.3.3. Opbrengsten voor de school

De school kan tevreden zijn met dit geslaagde onderzoek. Bij regelmatig gebruik van een interactief voorleesprogramma in de onderbouw, zullen de midden- en bovenbouw er later baat bij hebben tijdens het begrijpend lezen. Begrijpend luisteren is een voorwaarde op het begrijpend lezen (Ahlers & van de Mortel, 2009). Dus als het begrijpend luisteren wordt verbeterd door dit programma, kan het begrijpend lezen ook verbeterd worden.

6.4. Persoonlijke ontwikkeling

Door dit onderzoek heb ik een andere blik gekregen op de onderwijsbehoeften van leerlingen. Ik heb gemerkt dat een veilige en uitdagende omgeving van groot belang is. Door met routines en duidelijk afspraken te werken, voelen de leerlingen zich meer op hun plek en werk ik mee aan het zelfvertrouwen en het vertrouwd voelen van de leerlingen in de klas. Ik merk dat mijn visie op het onderwijs in dat opzicht is veranderd. Leerlingen presteren het beste als zij zichzelf kunnen zijn in de klas. Door dit onderzoek ben ik me meer op leerlingen gaan richten en bewuster met leerlingen bezig gaan houden.

De leerkrachtvaardigheden sluiten hier goed bij aan. Doordat ik heb gewerkt met duidelijke afspraken en routines, is het zelfvertrouwen van de leerlingen gegroeid en laten zij meer van zichzelf zien. Doordat ik heb gewerkt met veel herhaling, is de woordenschatontwikkeling van de leerlingen vooruit gegaan. Door gevarieerde verwerkingsopdrachten in te plannen en door de drie fasen bij het voorlezen te gebruiken, hebben de leerlingen meer zicht op de verhaallijn. Dit onderzoek heeft ervoor gezorgd dat mijn visie op de leerkrachtvaardigheden is veranderd. De vaardigheden die wij

kunnen ontwikkelen als leerkracht zijn van groot belang op de ontwikkelingen van leerlingen. Leerkrachten spelen een grote rol in de ontwikkelingen van leerlingen.

Door deze visies ben ik anders gaan handelen in de klas. Ik houd me meer bezig met de woordenschatontwikkeling van leerlingen door veel herhaling te gebruiken op verschillende manieren, net zoals in het onderzoek. Ik benader de leerlingen op een dusdanige manier (klassikaal, één op één of spelenderwijs) waardoor de leerling zich vertrouwd voelt. Hier komt mijn leerstijl als doener goed van pas. Door verschillende manieren uit te proberen, leer ik hoe ik dichterbij een leerling kan komen. Door deze studie te volgen ben ik me bewuster geworden van het feit dat elke leerling een andere leerstijl heeft. Ik probeer mijn lessen hierop aan te passen, door de kinderen een doe- opdracht of juist een denk- opdracht te geven. Zo kan elke leerling in zijn of haar eigen leerstijl de leerstof opnemen.

Mijn kernkwaliteiten geduld, enthousiasme en zorgzaamheid zorgen er samen met mijn leerkrachtvaardigheden en leerstijl voor dat ik ben veranderd in een gespecialiseerde leerkracht. Ik kan elke leerling als individu zien en heb genoeg geduld om met deze leerling op zijn of haar eigen wijze aan de slag te gaan. Ik kan nu beter kijken naar welke onderwijsbehoeften de leerlingen nodig hebben en daarop inspelen met mijn enthousiasme. Met mijn zorgzaamheid zorg ik ervoor dat de leerlingen zich op hun gemak voelen. Met de kennis die ik heb opgedaan kan ik nu op verschillende ontwikkelingsgebieden met leerlingen aan de slag, collega's stimuleren in hun manier van lesgeven en actief deelnemen aan bijvoorbeeld zorggesprekken met het zorgteam. Ik kan ideeën aandragen en feedback geven op bepaalde handelingen die worden verricht binnen het onderwijs. Ik voel me zelfverzekerd en doordat de leerlingen mij dit gevoel hebben gegeven met hun enthousiasme voor opdrachten en werkjes, weet ik dat ik nu als gespecialiseerde leerkracht door het leven kan gaan. Doordat ik zo enthousiast ben, heb ik geleerd om alles stap voor stap aan te pakken en af te ronden. Dit blijft nog steeds een leerpunt voor mij, maar ik ben hierin zeker gegroeid. Mede doordat ik zoveel steun heb gekregen van de mensen om mij heen. Mijn vriend, familie, vrienden, collega's, docenten en natuurlijk mijn intervisiegroep hebben ervoor gezorgd dat ik nu zeker van mijzelf ben. Ik haal uit de samenwerking met anderen veel stimulatie en motivatie.

Ik heb de ontwikkelingen op het gebied van mijn competenties als voldoende beoordeeld. Met name de volgende twee: *'Het omgaan met de tips van deskundigen'* en *'de plaats van de school binnen de zorgstructuur'*. Na tips te hebben gekregen van de ambulant begeleider, logopediste en schoolarts en deze nog steeds toe te passen, hebben de ontwikkelingen van de desbetreffende leerlingen een sprong gemaakt.

De tweede competentie is mij een stuk duidelijker geworden na de module 'Beleid en netwerken van organisaties'. Tijdens deze module moesten mijn studiegenoot en tevens collega Maaïke en ik een presentatie houden over de zorgstructuur bij ons op school en sindsdien heb ik die competentie eigen gemaakt.

6.5. Toekomst

Ik ga met deze kennis en vaardigheden een stapje verder door te solliciteren voor de functie als LB-leerkracht. Ik wil mijn vaardigheden en kennis graag delen met de collega's en mensen om mij heen. Het lijkt me een grote uitdaging om mijn opgedane kennis te presenteren tijdens bijvoorbeeld een studiedag. Het opstarten van een nieuwe methode of een nieuw programma lijkt mij ook een leuke uitdaging. Daarnaast ben ik van plan mijn leerkrachtvaardigheden zoveel mogelijk toe te passen en aan te laten sluiten op de onderwijsbehoeften van de leerlingen.

Ik ben van plan om mijn onderzoek voort te zetten gedurende een langere periode en uiteindelijk te onderzoeken of het begrijpend lezen bevorderd is in de midden- en bovenbouw.

Als ik eenmaal een seniorleerkracht ben, dan wil ik nog graag een vervolgstudie doen. Deze studie heeft mij wel enthousiast gemaakt om verder te studeren. Over de studierichting wil ik nog rustig nadenken, maar een ontwikkelingsstoornis heeft mij altijd al aangetrokken.

6.6. Afsluiting

In dit hoofdstuk was te lezen hoe ik op het onderzoek reflecteer. Mijn persoonlijke mening, de verwachting en de ervaringen werden weergegeven. De opbrengsten en het reflecteren op mijn eigen handelen kwamen aan bod. Beschreven is hoe ik ben gegroeid tijdens deze studie en wat mijn toekomstplannen zijn.

Bronnen

Literatuurlijst

Aarsen, J., Bolt, L. van der (2004) *Plaatjes kijken, praatjes maken*. Sardes: USP Utrecht

Ahlers, L., Mortel, K. van den (2009) *Begrijpend lezen, een doorgaande lijn van groep 1 tot en met 8*. Amersfoort: CPS onderwijsontwikkeling en advies.

Duerings, J., Simonsma, M., Zouw, K. van de (1^e druk) *Het routineboek*. 's Hertogenbosch: Leessleutel, Malmberg.

Harinck, F. (2009) *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Antwerpen – Apeldoorn: Garant

Heijdenrijk, M., Riemens, C., Wanrooij, M. van, Witkam, J. (2002) *Taal nóg interactiever*. Regionaal Pedagogisch centrum Zeeland (RPCZ).

Kleef, M. van, Tomesen, M. (2002) *Stimulerende lees- en schrijfactiviteiten in de onderbouw*, Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands

Kleef, M. van, Tomesen, M. (2002) *Werken aan taalbewustzijn*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands

Robbe, R. (2001) *Begrijpend lezen*. Groningen / Houten: Wolters- Noordhoff BV

Smits, A., Braams, T. (2006) *Dyslectische kinderen leren lezen, Individuele groepswijze en klassikale werkvormen voor de behandeling van leesproblemen*. Amsterdam: Boom

Stoep, J., Elsächer, W. van (2005) *Peuters interactief met taal, De taallijn VVE: taalstimulering voor jonge kinderen*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands

Verhoeven, L., Aarnoutse, C. (1999) *Tussendoelen beginnende geletterdheid*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands

Vernooy, K. (2004) *Alle kinderen vlot leren lezen*. Amersfoort: CPS Onderwijsontwikkeling en advies
Welzen, I. van, Chorus, M. (2002) *Voorlezen gaat zo*. Utrecht: NIZW uitgeverij

Wentink, H., Verhoeven, L., Druenen, M. van (2008). *Protocol leesproblemen en dyslexie voor groep 1 en 2*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands

Artikelen

Krings- Heussen, M. (2006) *Van begrijpend luisteren naar begrijpend lezen, een werkwijze voor het basisonderwijs en het speciaal onderwijs*. Tijdschrift Jeugd in School en Wereld jrg. 90 (6)

Smits, A. (1999) *Risicokleuters helpen lezen en spellen*

Vernooy, K. (2002) *Elk kind een lezer*. Tijdschrift Jeugd in School en Wereld jrg. 87 (1 / 2)

Vernooy, K. (1997) *Het stimuleren van begrijpend luisteren door interactief voorlezen*. Tijdschrift Jeugd in School en Wereld jrg. 82 (1)

Verweij, M. (2008) *Begrijpend luisteren en verhaalopbouw*

Internetsite

<http://kindentaal.logopedie.nl/site/voorlezen#kleuter>

Presentaties

Wouters, E. (2007) *Stimuleren begrijpend luisteren in groep 1 en 2*. Amersfoort: CPS conferentie, Seminarium voor Orthopedagogiek

Vernooy, K. (2009) *ELK KIND EEN LEZER! Het onderwijs begint en eindigt met de leerling*. Hengelo: Lector Hogeschool Edith Stein

Bijlage 1

Observatie filmpjes in de klas

Nulmeting: 06-01-'11

Tussenmeting: 25-01-'11

Eindmeting: 16-02-'11

Leerling 1: nulmeting

- *Luisterhouding*: onvoldoende. Ze is erg afgeleid door de leerlingen om haar heen en meer bezig met allerlei dingen dan met het luisteren naar het verhaal.
- *Plezier*: ze heeft er een beetje zin in. Ze gaat met de rest mee en staat zeker niet te springen om een verhaal te horen.
- *Nabespreken*: het nabespreken doet ze redelijk. Ze probeert wel de vragen te beantwoorden, maar vindt het nog wel lastig, omdat ze de inhoud van het verhaal niet kent.

Leerling 1: tussenmeting

- *Luisterhouding*: is al iets beter. Doordat we in een andere opstelling zitten, gaat dit wat beter. Ze is wel nog met de leerling naast haar bezig. Dit houdt ze een lange tijd vol en is daar even heel druk mee. Zo let ze niet op het verhaal. Later verbetert dit wel.
- *Plezier*: ze heeft er al iets meer plezier in. Ik kan haar zien lachen om een stukjes uit het verhaal.
- *Nabespreken*: ze krijgt al meer mee en kan hierdoor ook meer vragen beantwoorden. Ook koppelt ze een opmerking van de onderzoeker over het verhaal aan haar eigen ervaring.

Leerling 1: eindmeting

- *Luisterhouding*: we zitten weer in een andere opstelling en ook dit gaat weer beter. In het begin zit er een vriendin naast haar en dat leidt af. Als die vriendin een andere plek krijgt, gaat het een stuk beter.
- *Plezier*: ze heeft er meer plezier in. We doen tijdens het voorlezen een activiteit (klappen bij een bepaald woord) en dit gaat best goed. Uiteindelijk verliest ze haar concentratie. Maar in het begin gaat het goed. Bij een kortere activiteit zal ze goed kunnen opletten en mee kunnen doen met de activiteit.
- *Nabespreken*: prima. Ze kan de vragen goed beantwoorden, omdat ze er meer van mee heeft gekregen. Als de voorleesactiviteit wat korter duurt, zal ze zich beter kunnen concentreren en meer kunnen opnemen van het verhaal.

Leerling 2: nulmeting

- *Luisterhouding*: onvoldoende. Hij kan zich moeilijk concentreren gedurende het voorlezen van een boek. Hij is snel afgeleid door de leerlingen naast hem en zoekt deze aandacht ook gauw op. De inhoud van het verhaal is hij kwijt. Sommige momenten let hij wel op en zo krijgt hij een incompleet beeld van het verhaal.
- *Plezier*: Hij vindt het wel leuk om samen te luisteren naar een verhaal en roept (van de dingen die hij opvangt) ook enthousiast zijn mening of kan er wel om lachen.
- *Nabespreken*: hij kan moeilijk vragen beantwoorden omdat hij de inhoud van het verhaal niet kent.

Leerling 2: tussenmeting

- *Luisterhouding*: zijn concentratie is nog steeds onvoldoende. Hij kan erg moeilijk zijn aandacht bij het verhaal houden. Hij lijkt in deze opstelling wel iets beter te luisteren, maar niet veel meer dan tijdens de nulmeting. Hij staat naast de onderzoeker om alles goed te kunnen bekijken en te kunnen zien.
- *Plezier*: hij heeft er al meer plezier in, maar nog niet veel meer dan de vorige keer.
- *Nabespreken*: nog steeds lastig, omdat zijn luisterhouding niet verbeterd is en hij niet veel meer heeft opgepikt van de inhoud van het verhaal.

Leerling 2: eindmeting

- *Luisterhouding*: omdat we nu weer in een andere opstelling zitten en er nu een activiteit bij gebruiken, gaat zijn luisterhouding wat beter. Hij kan nu iets langer zijn concentratie vasthouden en meedoen met de activiteit. Halverwege het verhaal zakt zijn concentratie in en raakt hij afgeleid. Dan zijn er weer momenten dat hij oplet en momenten dat hij het verhaal niet hoort.
- *Plezier*: hij heeft er wel mee plezier in gekregen en gaat graag mee voor een verhaal.
- *Nabespreken*: uiteindelijk heeft hij een redelijk beeld gekregen van het verhaal. Hij is in staat om simpele vragen te beantwoorden uit het boek. Moeilijke vragen kan hij niet goed beantwoorden.

Leerling 3: nulmeting

- *Luisterhouding*: onvoldoende. Hij is erg snel afgeleid door de leerlingen om hem heen en krijgt hierdoor niet veel van het verhaal mee.
- *Plezier*: hij heeft er geen plezier in, van hem hoeft dit allemaal niet zo nodig. Hij heeft tijdens het verhaal wel opmerkingen, waaruit blijkt dat hij een gebeurtenis van een verhaal koppelt aan een eigen ervaring.
- *Nabespreken*: lastig, omdat hij niet veel van het verhaal heeft meegekregen.

Leerling 3: tussenmeting

- *Luisterhouding*: zijn luisterhouding gaat al iets beter. Hij heeft meer aandacht voor het verhaal en is minder afgeleid door leerlingen om hem heen. Het moet niet te lang duren, aan het eind zit hij weer scheef en luistert hij minder goed.
- *Plezier*: beter, hij lacht meer om gebeurtenissen uit het verhaal en geeft meer opmerkingen. Ook koppelt hij deze vaker aan eigen gebeurtenissen uit het verhaal.
- *Nabespreken*:

Leerling 3: eindmeting

- *Luisterhouding*: goed. Hij heeft weinig aandacht meer voor de mensen uit zijn omgeving en probeert goed deel te nemen aan de activiteit. De voorleesactiviteit moet niet te lang duren, dan is hij de aandacht kwijt.
- *Plezier*: hij gaat er voor zitten en kijkt er naar uit. Ook doet hij leuk met de activiteit mee. Hij lacht om de gebeurtenissen.
- *Nabespreken*: prima, hij kan de vragen goed beantwoorden.

Bijlage 2

Duocollega en de leeshoek

Observatie leeshoek

December '10

Mijn duocollega staat op mijn studieverlofdagen in mijn klas. Zij merkte op dat de leerlingen uit mijn klas de leeshoek niet gebruiken om te lezen. Na uitleg over mijn onderzoek en mijn observatie heeft ze aangeboden om mijn leeshoek samen met mij te veranderen, zodat de leerlingen er wel graag zouden komen om te lezen.

We hebben als eerste gekeken naar de plek waar de hoek zou moeten komen. De plek was goed, dus dat hebben we niet veranderd.

Daarna hebben we gekeken naar de indeling van de tafels en stoelen. De stoelen zouden vlakbij de leeskast moeten staan en de tafels er juist een stukje vanaf voor het naspelen op de 'verteltafel'. Ook hebben we nog een grote voorleesstoel neergezet voor de onderzoeker, ouders en stagiaires die wilden voorlezen.

De leeskast hebben we centraal in de hoek neer gezet en ook dicht bij de stoelen. Zodat de leerlingen niet ver hoeven te lopen als ze een boek willen pakken. Tevens moeten de leerlingen vanuit de kring ook makkelijk bij de boekenkast kunnen komen om in de kring een boekje te kunnen lezen.

We aankleding van het speelhuis moest ook uitdagend en aantrekkelijk voor de leerlingen zijn. We hebben een klamboe opgehangen om het hoekje wat gezelliger te maken. Verder hebben we op de grond een kleed gelegd en daarop weer een boel kussens, zodat de leerlingen ook zittend op de kussens een boek konden lezen. Met wat knuffels erbij, zag het er steeds beter uit. Naast de stoelen hebben we nog een bankje neergezet. We hebben voor de aankleding ook nog wat posters opgehangen.

Het centrale prentenboek moest goed zichtbaar zijn, dus die hebben we in een standaard op een kast neergezet bij de verteltafel. Zo konden de leerlingen deze nog doorbladeren tijdens het voorlezen.

Uiteindelijk was de boekenkast gevuld met boeken en zag de hoek er gezellig en aantrekkelijk uit.

De leerlingen hebben er vaak gezeten om een boek te lezen. Regelmatig zaten ze op de kussens en de stoelen en waren ze elkaar zelfs aan het voorlezen! Ook konden ze vanuit de kring goed bij de boekenkast, dus werden de boeken in de kring nogmaals gelezen. Ze vroegen vaak of ze het centrale prentenboek ook mochten gebruiken om te lezen, dat zegt wel iets over het verhaal waar we over aan het werken waren.

Tevens speelden ze erg leuk bij de verteltafel. Het verhaal uit het centrale prentenboek heb ik meerdere malen voorbij horen komen, maar ook zelfbedachte verhalen speelden ze na met de bekende personages. Dit was erg leuk om te zien. Ze kwamen graag in deze hoek.

Ook als onderzoeker heb ik veel voorgelezen aan de leerlingen. Soms aan een klein groepje en soms aan de hele klas. Dan gingen er nog meer spullen aan de kant zodat we allemaal in de hoek pasten. Ik ging op de grote voorleesstoel zitten en de leerlingen op de stoelen en kussens en dan kon het voorlezen beginnen. Doordat we zo knus bij elkaar zaten, waren de leerlingen meer betrokken bij het verhaal dan in de grote kring. Dan zit je toch verder uit elkaar.

Uiteindelijk is het dus een goede zet geweest om deze hoek even opnieuw in te richten en daarbij heb je samen meer ideeën dan alleen. Dus ik ben mijn collega dankbaar voor haar inzet.

Bijlage 3

Observaties gedrag leerlingen

Eindverslag na één week observatie in de leeshoek

December '10

De leerlingen kozen voor de leeshoek om er kort een boekje te lezen en er verder te spelen. Er lagen kussens op de grond, dus het spelen eindigde al gauw in een kussengevecht. Ook lagen ze onder de tafels en deden geregeld verstoppertje onder de tafels en de kussens. De boeken lagen ergens in de leeshoek op de grond en werden niet gebruikt om te lezen. Ze speelden daar hun eigen verhaal, net als in de huishoek.

Na een waarschuwing gingen ze wel even verder met lezen, maar daarna werd al gauw weer gespeeld.

Eindverslag observaties gedrag van de leerlingen in de klas

September t/m december '10

Leerlingen:

- Dit jaar veel oudste kleuters, die een aantal opdrachten per week moeten maken. Het aantal werkplekken in de klas is bijna te weinig.
- Druk in spelen: ze maken veel lawaai, vooral tijdens de 'vrije momenten' praten en kletsen ze veel.
- Ze hebben echt baat bij structuur, dan zijn ze rustiger en weten ze wat er komen gaat.
- Ook structuur voor de vele zorgleerlingen in deze klas is echt nodig. Ze weten wat er van hun gevraagd en verwacht wordt.
- Velen hebben een korte concentratieboog en zijn snel afgeleid in de grote kring.

Onderzoeker:

- Werkt met strakke regels tijdens de vrije momenten, die de leerlingen goed hanteren (bijvoorbeeld de kleurenklok).
- De onderzoeker zorgt voor een straks schema in de kleine kring, wat betreft de vele zorgleerlingen (groepsplan).
- De onderzoeker zorgt voor korte momenten in de grote kring, in verband met de concentratie van de zorgleerlingen.
- De onderzoeker zorgt voor genoeg ontspanning, als liedjes zingen en spelletjes doen.
- De onderzoeker bereidt de leerlingen goed voor als er een andere leerkracht komt, zo weten de leerlingen ver van tevoren wat er gaat gebeuren en wie er komt.
- De onderzoeker heeft de stagiaire goed ingelicht over de leerlingen in de klas.
- De onderzoeker heeft elke week een momentje ingepland met de zorgleerlingen. Dan bespreken ze even kort de thuissituatie door tijdens een spelmoment.
- De onderzoeker heeft samen met zijn collega's een nieuwe weektaak opgesteld om de vele leerlingen die daarmee werken meer ruimte te geven tijdens het werken.

Bijlage 4

Hulpouders

Evaluatie moeder 1

'Ik heb met drie leerlingen het boek 'Kleine ijsbeer, weet jij de weg' besproken. Dit boek is een bekend boek voor de leerlingen.

Daarna hebben ze zelf een karakter uit dit boek uitgekozen en nagetekend. Daarbij hebben we de naam van het karakter gespeld en gestempeld. Ik heb het voorgeschreven en de leerlingen hebben het zelf nagestempeld.

Evaluatie moeder 2

'Drie leerlingen vertelden mij, uit hun hoofd, het verhaal van de kleine ijsbeer.

Wij hebben samen de tekeningen van het verhaal in de juiste volgorde op papier geplakt.

Ik heb daarna de zinnen voorgelezen en de leerlingen hebben de daarbij passende tekeningen aangewezen. Zij hebben de zinnen uitgeknipt en onder de juiste tekeningen geplakt.

Het is een mooie samenvatting van het verhaal 'Kleine ijsbeer, weet jij de weg?' geworden'.

Bijlage 5

Observatie interactief voorleesprogramma

Onderdelen interactief voorleesprogramma	Bevindingen onderzoeker
Hoe werkte de structuur van de drie fasen: vooraf, tijdens en nadien?	- Er is veel meer aandacht besteed aan het centrale prentenboek, door met de drie fasen te werken. - De structuur bood duidelijkheid voor de leerlingen en de onderzoeker. - De concentratie is verbeterd bij de leerlingen.
Hoe was de structuur van de routines en verwerkingsopdrachten?	- Naar aanleiding van de drie fasen sloten de verwerkingsopdrachten goed aan bij het verhaal. - Het verschil in verwerkingsactiviteiten bood de leerlingen uitdaging en vernieuwing. - Door gebruik te hebben gemaakt van de routines, vonden de leerlingen veiligheid en herkenning in het voorleesprogramma.
Wat was de beleving van alle leerlingen uit de klas?	- De leeshoek was erg in trek: boeken lezen en spelen op de verteltafel. - De leerlingen gingen enthousiast mee met de hulpouders voor spelletjes. - De verhaallijn was bekend en daardoor sloten de verwerkingsactiviteiten goed aan bij de leerlingen. - Het verschil in opzet bood de leerlingen de kans om op een andere manier mee te leven met het verhaal. - De woordenschatontwikkeling is geprikkeld door het werken met de kernwoorden.
Hoe was de verdeling van interactief voorleesprogramma over de projecten?	- Het programma werkte goed tijdens één vast thema. - Meerdere thema's naast het project zorgden voor afleiding bij de leerlingen en de onderzoeker.

Bijlage 6

Vragenlijst onderbouwcollega's

Collega 1

Zijn jullie van tevoren goed ingelicht over het interactief voorlezen? (voorbereiding)

Ik haalde mijn info uit de bijlage die je had bijgevoegd.

**** Hoe hebben jullie dit aangepakt: grote kring / kleine kring?***

Het meeste maakte ik er gebruik van in de grote kring, maar er stonden ook zeker tips in die ik in de kleine kring ga toepassen.

**** Hoe reageerden de leelringen op het interactief voorlezen?***

Ze waren actief betrokken en wisten door de herhaling van het boek en de woorden ook erg goed te verwoorden hoe de verhaallijn van het boek was.

**** Hoe werkte deze manier van voorlezen voor jullie?***

Prettig. Je merkt dat de leerlingen de kernwoorden die je bespreekt en voortdurend herhaalt beter onthouden. Door ze actief te betrekken bij het verhaal vindt er volgens mij een grotere woordenschatuitbreiding plaats. Ook bij leerlingen die anders toch minder actief deelnamen aan het voorlezen.

**** Hoe denken jullie over de voorbereiding?***

De eerste keer kost de voorbereiding meer tijd dan normaal, maar dit verdient je later dubbel en dwars terug.

**** Denken jullie dat de leerlingen het verhaal goed in zich op hebben genomen? beter dan anders?***

Ja, zie het antwoord 2 vragen hierboven.

**** Hebben de leerlingen de kernwoorden begrepen?***

Ja. Ik denk dat als we ze nu er weer bij zouden pakken ze zo weer zouden kunnen omschrijven wat ze betekenen.

**** Zitten er leerlingen in de groep die de kernwoorden nu nog eens gebruiken? Hoeveel leerlingen ongeveer?***

Vind ik moeilijk te zeggen.

**** Welke voordelen zien jullie aan het interactief voorlezen?***

Grotere woordenschatuitbreiding en actiever deelnemen aan het verhaal van de meeste leerlingen.

**** En welke nadelen?***

Geen, een enkele keer zeiden sommige kinderen 'oh alweer dat boek' hihi.

**** Maken jullie nu nog steeds gebruik van de interactieve voorleestips?***

Ja.

**** Hoe staan jullie er tegenover om in de toekomst nog meer gebruik te maken van het interactief voorlezen?***

OPEN!!!

Collega 2

*** Zijn jullie van tevoren goed ingelicht over het interactief voorlezen? (voorbereiding)**

Ja dat wel, al was het voor mij best wel nieuw. Sommige activiteiten dan.

*** Hoe hebben jullie dit aangepakt: grote kring / kleine kring?**

Ik heb het voornamelijk in de grote kring gedaan. Dat is organisatorisch makkelijker realiseerbaar. In de kleine kring is wel goed, dat zie ik wel. Ik heb dat ook gedaan. Maar elke dag is gewoon niet realiseerbaar. Er blijven tenslotte ook nog andere vakgebieden over om aan te werken in de kleine kring.

*** Hoe reageerden de leerlingen op het interactief voorlezen?**

Ze deden enthousiast mee. Al merkte ik wel dat het voor sommige leerlingen te lang duurde. Ze zijn dit niet zo gewend. Wel een gesprekje achteraf, maar niet steeds tussendoor opmerkingen - mogen - maken.

Als we de kernwoorden bespraken, vanaf de muur deden ze enthousiast mee, dit vonden ze erg leuk. Ook het opzoeken 'welk plaatje hoort erbij' was erg leuk.

*** Hoe werkte deze manier van voorlezen voor jullie?**

Soms kan het, maar niet altijd. Puur uit tijdgebrek. En wat ik al eerder opmerkte: de concentratie van de leerlingen was niet altijd genoeg. Ze haken dan af.

*** Hoe denken jullie over de voorbereiding?**

Het zoeken naar kernwoorden en het maken van de bijbehorende plaatjes, is even een aandachtspunt, daar moet je even voor gaan zitten (al heb jij ze dan in dit project gedaan). Verder zie ik geen onoverkomelijke dingen in de voorbereiding.

*** Denken jullie dat de leerlingen het verhaal goed in zich op hebben genomen? beter dan anders?**

Ja dat zeker. Maar dat komt (denk ik) ook omdat we er 4 weken over gewerkt hebben.

*** Hebben de leerlingen de kernwoorden begrepen?**

Sommige leerlingen zeker, die gebruikten ze dan ook. Maar er zijn ook leerlingen waarbij ik mijn twijfels heb. Het was in ieder geval niet bij iedereen merkbaar.

*** Zitten er kinderen in de groep die de kernwoorden nu nog eens gebruiken? Hoeveel leerlingen ongeveer?**

ongeveer drie á vier leerlingen.

*** Welke voordelen zien jullie aan het interactief voorlezen?**

Dat leerlingen actief mogen reageren op het verhaal en er dan ook meer bij betrokken zullen zijn. En dat er dan meer van het verhaal blijft hangen. Dat neem ik dan maar aan.

*** En welke nadelen?**

Een verhaal voorlezen duurt zo wel erg lang. De concentratie van de leerlingen raakt eerder op.

*** Maken jullie nu nog steeds gebruik van de interactieve voorleestips?**

Helaas betrapt ik mij erop dat dat niet altijd het geval is. In de kleine kring is dit beter te realiseren omdat je dan maar enkele leerlingen hebt die gaan reageren.

*** Hoe staan jullie er tegenover om in de toekomst nog meer gebruik te maken van het interactief voorlezen?**

Zo af en toe zal ik dit gaan toepassen.

Ik zou het wel fijn vinden als we die tips bij een nieuw project aangeleverd krijgen (een poosje dan).

Voor mij is dat dan weer een verheldering, en je hebt het dan bij de hand, is gewoon praktisch.

Net als bij de tips voor de routines.

Collega 3

*** Zijn jullie van tevoren goed ingelicht over het interactief voorlezen? (voorbereiding)**

Ja, het was helder en duidelijk.

*** Hoe hebben jullie dit aangepakt: grote kring / kleine kring?**

Ik ben begonnen in de grote kring. Uiteindelijk ook in de kleine kring gedaan met een selectief groepje.

*** Hoe reageerden de leerlingen op het interactief voorlezen?**

Goede betrokkenheid bij veel leerlingen.

*** Hoe werkte deze manier van voorlezen voor jullie?**

Je raakt zelf ook meer betrokken bij het voorlezen.

*** Hoe denken jullie over de voorbereiding?**

Is goed te doen, in het begin even "wennen".

*** Denken jullie dat de leerlingen het verhaal goed in zich op hebben genomen? beter dan anders?**

Niet elk kind even goed, maar ik denk wel beter.

*** Hebben de leerling de kernwoorden begrepen?**

Ook hier, verschilt per leerling, maar een grote groep wel.

*** Zitten er leerlingen in de groep die de kernwoorden nu nog eens gebruiken? Hoeveel leerlingen ongeveer?**

Ongeveer vijf kinderen.

*** Welke voordelen zien jullie aan het interactief voorlezen?**

Betrokkenheid van de leerlingen en het bewust worden van het voorlezen bij jezelf.

*** En welke nadelen?**

misschien iets meer voorbereiding, maar zie ik niet echt als nadeel.

*** Maken jullie nu nog steeds gebruik van de interactieve voorleestips?**

Ja, niet altijd, maar vooral wanneer ik de "diepte" in wil gaan bij een boek.

*** Zitten er leerlingen in de groep die de kernwoorden nu nog eens gebruiken?**

Sommige wel ja.

*** Hoe staan jullie er tegenover om in de toekomst nog meer gebruik te maken van het interactief voorlezen?**

Positief, voor herhaling vatbaar.

Bijlage 7

Interactief voorleesprogramma januari / februari '10

Week 1: winter

1. Introductiekleine kring: *voorwerpen bespreken*.
2. pre- teaching kleine kring: *plaatjes bekijken en bespreken, ruimte voor interactie*.
3. Nabespreking: *kernwoorden verduidelijken*.
4. Introductie grote kring: (met thematafel) *stoelen in kring, leerlingen naast onderzoeker nu ervoor*.
5. Interactief voorlezen hele groep
6. Nabespreken: woorden verduidelijken -> *woordweb?*
7. Verwerkingsactiviteit: *voorplaat van boek kopiëren en kleuren, liedje of versje*.
8. *Ouders betrekken bij thema: geef themablad mee*.

Week 2: winter

1. Introductie vertelkoffer
2. Voorlezen van boek 1 in grote kring -> kernwoorden. *Op grond voor onderzoeker zitten*.
3. Nabespreken met kernwoorden (thematafel)
4. Verwerkingsactiviteiten: *woordspelletjes: in schrijfhoek stempelen / memorie*.
5. Authentieke activiteit: *uitstapje, echt dier in lokaal, foto's maken*
6. Activiteit: digitale foto's bekijken op computer -> *koppelen aan lettermuur?*
7. Boekenmuur uitbreiden: *tekenen over boek -> flap (kopie voorkant)*
8. Activiteiten: *knutsels!*

Week 3: winter

Deel 1:

1. Introductie: luistervraag over het boek stellen
2. Verhaal voor derde keer voorlezen, aandacht voor verhaallijn. *Op grond in leeshoekje*.
3. Nabespreking , aandacht voor verhaallijn
4. Verwerkingsactiviteit met verhaallijn: *plaatjes van verhaal in juiste volgorde leggen, evt. met zinnen erbij*.
5. Gesprekken in kleine kring: aandacht woordenschat en verhaallijn: *haal platen er weer bij*.

Deel 2:

6. Introductie: boekjes over hetzelfde thema bekijken
7. Voorlezen; samen één boek uitkiezen en voorlezen
8. Nabespreking: overeenkomsten en verschillen met centrale prentenboek bespreken
9. Verwerkingsactiviteiten rondom thema van boekjes: ...
10. Gesprekken in kleine kring: ontdekspelletjes met voorwerpen van thema: *wat haal ik weg?*
11. Digitaal prentenboek bekijken op computer (eventueel vertelkastje).

Week 4: winter

1. Introductie bij boekenmuur: wat weten we nu allemaal?
2. Voorwerpen bij elkaar zoeken en hiermee verhaallijn weer opbouwen
3. Verhaal samenvatten probleem en oplossing bespreken
4. Leerlingen mogen nu zelf het verhaal vertellen met boek erbij, onderzoeker ondersteunt: *vertelstoel (meesterverteller)*.
5. Verwerkingsactiviteit: vrij spelen in hoeken met voorwerpen: *verteltafel / poppenkast*

6. Evaluatie / zelfreflectie: werkjes van boekenmuur gaan mee naar huis (ouders). Met leerlingen bespreken wat ze nu allemaal gemaakt hebben.
7. Boekje met voorwerpen gaat in koffer om beurt met leerlingen mee naar huis.
8. Film kijken over kleine ijsbeer.

Fase 7: eindevaluatie:

- Ontwikkeling leerlingen met bijhouden werkjes en aangeleerde woorden.
- Collega's evalueren het thema: wat liep goed en wat kon beter?
- Verzamelen materialen en ideeën voor volgend jaar.

Week 5: techniek / winter

Deel 1:

1. Pre- teaching boek 2 + voorwerpen bespreken + nabespreking met kernwoorden.
2. Interactief voorlezen grote kring + voorwerpen + kernwoorden
3. Nabespreking met woordweb
4. Verwerkingsactiviteit: kleurplaat / werkblad.

Deel 2:

5. Introductie vertelkoffer.
6. Voorlezen boek 2 met kernwoorden.
7. Nabespreken met kernwoorden
8. Verwerkingsactiviteit: *woordspelletjes: in schrijfhoek stempelen / memorie.*
9. Boekenmuur uitbreiden: *tekeningen / werkjes ophangen. (nieuwe flap: kopie voorkant)*

Week 6: techniek / winter

1. Luistervraag stellen + derde keer voorlezen + nabespreking (verhaallijn)
2. Verwerkingsactiviteit verhaallijn: *plaatjes van verhaal in juiste volgorde leggen, evt. met zinnen erbij.*
3. Gesprekken in kleine kring: aandacht voor woordenschat + verhaallijn: *haal platen er weer bij.*
4. Boekjes over hetzelfde thema bekijken en 1 uitkiezen + interactief voorlezen.
5. Nabespreken t.o.v. centrale prentenboek.
6. Verwerkingsactiviteiten rondom boekjes
7. Digitaal prentenboek bekijken op computer / vertelkastje / PowerPoint.

Week 7: techniek / winter

1. Boekenmuur: wat weten we nu allemaal?
2. Verhaal samenvatten
3. Verteltafel: zelf spelen
4. Vertelstoel:
5. Evaluatie: werkjes van boekenmuur mee naar huis.

Bijlage 8

Kijkwijzer 'Interactie- analyse van de leerkracht', CED- groep

Interactie: Wat doet de docent en wat doet de leerling?

	Docent:
Volgen:	
Ontvangstbevestiging:	
Instemmend benoemen:	
Beurtverdeling:	
Leiding geven:	

Gesprek:

- *inzicht van de docent:*
- *bespreken van mogelijke werkpunten:*
- *evaluatie van het gesprek:*

Bijlage 9

Kijkwijzer 'Interactie- analyse van de leerkracht', CED- groep

Nulmeting

Interactie: Wat doet de docent en wat doet de leerling?

	Docent:
Volgen:	- Actieve lichaamshouding - Oogcontact - Wisselend stemgebruik (personages, hard & zacht) - Inleven in verhaal (emoties) - Plaatjes laten zien
Ontvangstbevestiging:	- Herhalen van gegeven antwoord - Knikken - 'ja' en 'klopt'
Instemmend benoemen:	- Wijzen - Naam noemen - Benoemen wat je wilt zien van de leerlingen
Beurtverdeling:	- Veel verschillende leerlingen een beurt geven - Doorvragen
Leiding geven:	- Waarschuwen - Non-verbale communicatie (oogcontact en gebaren)

Gesprek:

- *inzicht van de docent:*
 - De onderzoeker heeft grip op de groep. Als ze drukker worden, maakt de onderzoeker gebruik van een ander stemgeluid (harder of een emotie) om de leerlingen weer bij het verhaal te krijgen.
 - Het geven van beurten gaat ook goed, verschillende leerlingen komen aan bod.
 - Het stellen van vragen vooraf, tijdens en na het verhaal gaat prima.
 - De leerlingen zaten in de kring en deze opstelling zorgt voor veel afleiding. Er zit veel ruimte tussen de leerlingen en de onderzoeker. Ze zijn te ver van het herhaal af.
- *bespreken van mogelijke werkpunten:*
 - Het verhaal eens stil leggen en vertellen aan de leerlingen wat er van ze verwacht wordt.
 - Verder doorvragen aan de leerlingen. Proberen om vanuit verschillende hoeken bij het juiste antwoord te komen.
 - Andere opstelling van de leerlingen tijdens het voorlezen.
- *evaluatie van het gesprek:*

Het was een prima gesprek naar aanleiding van het interactieve voorlezen. De werkpunten zijn besproken en duidelijk.

Bijlage 10

Kijkwijzer 'Interactie- analyse van de leerkracht', CED- groep

Tussenmeting

Interactie: Wat doet de docent en wat doet de leerling?

	Docent:
Volgen:	- Actieve lichaamshouding (uitbeelden) - Oogcontact - Wisselend stemgebruik (personages, hard & zacht) - Inleven in verhaal (emoties) - Plaatjes laten zien - Gebruik maken van pictogrammen bij het nabespreken. Dit geeft houvast aan de verhaallijn voor de leerlingen. - De kernwoorden terughalen, tijdens het voorlezen.
Ontvangstbevestiging:	- Herhalen van gegeven antwoord - Knikken - 'ja' en 'klopt'
Instemmend benoemen:	- Benoemen van de positieve dingen die ze ziet - Wijzen - Naam noemen - Benoemen wat je wilt zien van de leerlingen
Beurtverdeling:	- Doorvragen (uitgebreider) - Verschillende leerlingen een beurt geven naar aanleiding van een vraag - Leerlingen elkaar laten helpen met het geven van een antwoord
Leiding geven:	- Waarschuwen - Tussendoor even stilleggen en zeggen wat er van ze verwacht wordt - Non-verbale communicatie (oogcontact en gebaren)

Gesprek:

- *inzicht van de docent:*
 - Het stil leggen ging goed, de leerlingen begrepen het en verbeterden hun luisterhouding.
 - Het doorvragen zou nog uitgebreider kunnen en vanuit verschillende hoeken. Door het stellen van verschillende vragen, komt de onderzoeker dicht bij het antwoord.
 - Doordat de leerlingen nu in een andere opstelling zaten, was er meer aandacht dan de kring-opstelling. Er waren nog steeds leerlingen afgeleid in deze opstelling, maar er was al meer aandacht voor het verhaal.
- *bespreken van mogelijke werkpunten:*

- doorvragen nog verder uitbreiden
- eventueel nog een andere opstelling uitproberen, om te kijken waar de leerlingen zich het prettigst bij voelen.

- *evaluatie van het gesprek:*

Communicatie was duidelijk en goed. De onderzoeker gaat aan de slag met de werkpunten.

Bijlage 11

Kijkwijzer 'Interactie- analyse van de leerkracht', CED- groep

Eindmeting

Interactie: Wat doet de docent en wat doet de leerling?

	Docent:
Volgen:	- Actieve lichaamshouding (uitbeelden) - Oogcontact - Wisselend stemgebruik (personages, hard & zacht) - Inleven in verhaal (emoties) - Plaatjes laten zien - Gebruik maken van een activiteit: klappen bij een bepaald woord. - De kernwoorden terughalen, tijdens het voorlezen.
Ontvangstbevestiging:	- Herhalen van gegeven antwoord - Knikken - 'ja' en 'klopt'
Instemmend benoemen:	- Benoemen van de positieve dingen die ze ziet - Wijzen - Naam noemen - Benoemen wat je wilt zien van de leerlingen
Beurtverdeling:	- Doorvragen (uitgebreider) - Verschillende leerlingen een beurt geven naar aanleiding van een vraag - Leerlingen elkaar laten helpen met het geven van een antwoord
Leiding geven:	- Waarschuwen - Tussendoor even stilleggen en zeggen wat er van ze verwacht wordt - Leerlingen worden van plek verwisseld om de aandacht te krijgen van de docent. - Non-verbale communicatie (oogcontact en gebaren)

Gesprek:

- *inzicht van de docent:*
 - Door gebruik te maken van de activiteit houdt de onderzoeker de leerlingen bij het verhaal.
 - Het stellen van vragen vooraf, tussendoor en achteraf, betreft de onderzoeker de leerlingen er goed bij.
 - Het doorvragen gaat prima, de onderzoeker komt bij de gewenste antwoorden.
- *bespreken van mogelijke werkpunten:*

- Bewaken van de tijd. Als de leerlingen in een andere opstelling zitten in plaats van op hun eigen plek, beginnen we toch eerder te wiebelend. Tip: het verhaal in stukken voorlezen, voor de aandacht van de leerlingen.

- *evaluatie van het gesprek:*

Het was een goede voorleesactiviteit. Door de nieuwe opstelling (in het leeshoekje) zitten de leerlingen nog meer in het verhaal. Van tevoren worden er regels opgesteld. Door gebruik te maken van de kernwoorden en de activiteit, is de onderzoeker actief bezig met het voorlezen. De leerlingen reageren hier goed op.

Bijlage 12 Signaleringslijst voor Kleuters¹

Naam leerling:	Groep 1		Groep 2	
	januari	juni	januari	juni
Geboortedatum:	datum:	datum:	datum:	datum:
	leeftijd:	leeftijd:	leeftijd:	leeftijd:
	leerkracht:	leerkracht:	leerkracht:	leerkracht:
Specifieke risicofactoren				
- Dyslexie in de familie	ja / nee			
- Vertraagde spraak-/ taalontwikkeling	ja / nee			
- Thuis wordt niet veel (voor-)gelezen	ja / nee	ja / nee	ja / nee	ja / nee
- Onvoldoende beheersing van het Nederlands als gevolg van meertaligheid	ja / nee	ja / nee	ja / nee	ja / nee
- Hoorproblemen	ja / nee	ja / nee	ja / nee	ja / nee
- Logopedie i.v.m. spraak-/ taalproblemen	ja / nee	ja / nee	ja / nee	ja / nee
- Problemen met het leren en snel benoemen van kleuren (zie bijlage 3a)	-	-	ja/ nee	ja/ nee

¹ Deze lijst is gebaseerd op de signaleringslijst van: Smits, A.E.H. (2002). *Signalering ontwikkeling beginnende geletterdheid*. Zwolle: Windesheim O.S.O.

Oordeel leerkracht				
- Voorziet de leerkracht problemen in de volgende groep? Zo ja, welke?				
Boekoriëntatie en Verhaalbegrip (tussendoelen 1 en 2)				
- Luistert aandachtig wanneer er een verhaal wordt voorgelezen				
- Geniet zichtbaar van voorleesactiviteiten				
- Reageert verbaal en/of non-verbaal op de tekst				
- De reacties van de leerling sluiten aan bij het verhaal				
- Kan vooraf voorspellingen doen over het verhaal (door bijvoorbeeld gebruik te maken van de omslag van het boek) of het verdere verloop van het verhaal				
- Stelt uit zichzelf vragen over de tekst				
- Imitteert voorleesgedrag (bijvoorbeeld in de leeshoek)				
- Leest boeken van voor naar achteren, bladzijden van boven naar beneden en regels van links naar rechts				

- Kan een verhaal naspelen				
- Kan een verhaal navertellen				
- Niveau zelf een verhaal 'voorlezen' (oplopend van a naar e): a: weigert b: plaatjes benoemen c: mondelinge taal d: schriftelijke taal (imiteert voorleesgedrag van bijvoorbeeld de juf) e: leest echt				
Functies van geschreven taal en Relatie tussen gesproken en geschreven taal (tussendoelen 3 en 4)				
- Weet dat de leerkracht de tekst niet kan voorlezen als de letters bedekt zijn				
- Begrijpt picto- en/of logogrammen				
- Leest eigen naam				
- Schrijft (stukje van) eigen naam				
- Schrijft zelf (niveau oplopend van a naar e): a: tekeningetjes b: krabbels c: reeksen letterachtige vormen of letters d: herkenbare klank-letterkoppelingen waarbij één of meer letters staan voor een heel woord e: woord correct zoals het klinkt (<i>invented spelling</i>) (zie bijlage 3e)				

- 'Schrijft' uit zichzelf om te communiceren (bijvoorbeeld briefjes, lijstjes en verhaaltjes)				
- Vraagt de leerkracht om iets op te schrijven				
- Is graag actief bezig in de lees-/schrijfhoek met lezen en schrijven				
- Is nieuwsgierig naar lezen en schrijven en stelt daar vragen over				
Taalbewustzijn en Alfabetisch principe (tussendoelen 5 en 6)				
- Kan rijmpjes en versjes onthouden				
- Experimenteert met rijm				
- Kan de beginklank van een woord losmaken van de rest van het woord (zie bijlage 3b)	-	-	ja / nee	ja / nee
- Kan drieklankwoorden (mkm) auditief synthetiseren (zie bijlage 3c)	-	-	ja / nee	ja / nee
- Kan letters correct benoemen: welke? (zie bijlage 3d)	-	-	ja / nee	ja / nee
Functioneel lezen en schrijven (tussendoel 7)				
- 'Schrijft' uit zichzelf om te communiceren (bijvoorbeeld briefjes, lijstjes en verhaaltjes)				
- Vraagt de leerkracht om iets op te schrijven				

- Is graag actief bezig in de lees-/schrijfhoek met lezen en schrijven				
- Is nieuwsgierig naar lezen en schrijven en stelt daar vragen over				

Bijlage 13 Signaleringslijst voor Kleuters²

Naam leerling: Leerling 1 (meisje)	Groep 1		Groep 2	
	januari	juni	januari (week 1)	februari (week 7)
Geboortedatum: 03-03-'05	datum:	datum:	datum: 06-01-'11	datum: 16-02-'11
	leeftijd:	leeftijd:	leeftijd: 5 jaar, 10 mnd	leeftijd: 5 jaar, 11 mnd
	leerkracht:	leerkracht:	leerkracht: S.L.	leerkracht: S.L.
Boekoriëntatie en Verhaalbegrip (tussendoelen 1 en 2)				
- Luistert aandachtig wanneer er een verhaal wordt voorgelezen			- Nee, ze vindt dit moeilijk. - Ze zit scheef - Ze is constant bezig met haar burens - Wiebelt op haar stoel. - Ze mist hierdoor een aantal plaatjes die voorbij komen - Luisterhouding is matig: ze krijgt de gehele inhoud van het verhaal niet mee.	- Dit gaat veel beter. - Ze zit stiller en rechtop - Ze is minder met andere leerlingen bezig, maar nog wel steeds wat afgeleid. Dit gaat al stukken beter. - Ze kan nu aan de hand van een activiteit meedoen en luisteren naar het verhaal (klappen bij bepaald woord) - Ze ziet meer plaatjes en krijgt meer van de inhoud van het verhaal mee.
- Geniet zichtbaar van voorleesactiviteiten			- Ze vindt het wel leuk en lacht om plaatjes of om sommige stukken tekst	- Ze kan er nu meer van genieten, ook doordat ze nu meer van het verhaal meekrijgt.
- Reageert verbaal en/of non-verbaal op de tekst			- Non-verbaal: doet bewegingen na die	- Reageert non-verbaal: lachen of bewegingen nadoen

² Deze lijst is gebaseerd op de signaleringslijst van: Smits, A.E.H. (2002). *Signalering ontwikkeling beginnende geletterdheid*. Zwolle: Windesheim O.S.O.

			- omschreven worden. - Verbaal: lacht om tekst. - Roept dingen tussendoor.	- Verbaal: opmerkingen maken over het verhaal en koppelingen maken naar haar ervaringen - Verbaal; lachen over stukjes in de tekst
- De reacties van de leerling sluiten aan bij het verhaal			Ja, ze doet de bewegingen na die omschreven worden door de onderzoeker	Alles sluit aan op de tekst
- Kan vooraf voorspellingen doen over het verhaal (door bijvoorbeeld gebruik te maken van de omslag van het boek) of het verdere verloop van het verhaal			- Door naar de voorkant van het boek te kijken kan ze een matige voorspelling doen over het boek. - Ze heeft genoeg fantasie om daar een verhaal van te maken.	Ze kan een goede omschrijving van het boek geven, door naar bepaalde punten te kijken en samen met de onderzoeker de koppeling te maken naar de pictogrammen.
- Stelt uit zichzelf vragen over de tekst			Nee.	Weinig.
- Imitiert voorleesgedrag (bijvoorbeeld in de leeshoek)			Ja, dat kan ze wel. Ze doet de onderzoeker dan na en vraagt een andere leerling om te luisteren.	- Doet ze goed: ze kan het verhaal aan anderen voorlezen. - Hierbij laat de ook de plaatjes zien.
- Leest boeken van voor naar achteren, bladzijden van boven naar beneden en regels van links naar rechts			- Van voor naar achteren - Van boven naar beneden - Nog niet de regels van links naar rechts	- Van voor naar achteren ging al goed - Van boven naar beneden ook. - Van links naar rechts gaat al beter dan voorheen.
- Kan een verhaal naspelen			Kan het redelijk naspelen met het boek erbij.	Ze speelt het verhaal goed na, doordat ze meer van het verhaal heeft meegekregen.
- Kan een verhaal navertellen			Navertellen vindt ze moeilijker. Helemaal zonder boek.	Het verhaal navertellen gaat ook best goed, met een klein beetje hulp van de onderzoeker.
- Niveau zelf een verhaal 'voorlezen' (oplopend van a naar e): a: weigert b: plaatjes benoemen			Niveau C: aan de hand van plaatjes kan ze het vertellen en door haar fantasie maakt ze daar een mooi verhaal van.	Niveau D: Ze kan nu het hele verhaal navertellen en dat zo voorlezen als de onderzoeker. Dit doet ze aan een klein groepje, maar durft het ook al te

c: mondelinge taal d: schriftelijke taal (imiteert voorleesgedrag van bijvoorbeeld de juf) e: leest echt				laten zien aan alle leerlingen van de klas.
--	--	--	--	--

Bijlage 14 Signaleringslijst voor Kleuters³

Naam leerling: Leerling 2	Groep 1		Groep 2	
	januari	juni	januari (week 1)	februari (week 7)
Geboortedatum: 12-09-'05	datum:	datum:	datum: 06-01-'11	datum: 16-02-'11
	leeftijd:	leeftijd:	leeftijd: 5 jaar, 4 mnd	leeftijd: 5 jaar, 5 mnd
	leerkracht:	leerkracht:	leerkracht: S.L.	leerkracht: S.L.
Boekoriëntatie en Verhaalbegrip (tussendoelen 1 en 2)				
- Luistert aandachtig wanneer er een verhaal wordt voorgelezen			- Luister niet aandachtig. - Roept er doorheen - Is heel veel bezig met zijn burens: kletsen, aan elkaar zitten, enz. - Kijkt niet naar de plaatjes - Luisterhouding is onvoldoende: hij weet niet wat er gezegd wordt.	- Zijn aandacht is wel iets verbeterd, maar hij heeft nog steeds een korte concentratieboog. - Hij is nog steeds snel afgeleid door alles en iedereen om hem heen. - Hij hoort wel beter wat er gezegd wordt, dus zijn luisterhouding is toch verbeterd.
- Geniet zichtbaar van voorleesactiviteiten			- Hij vindt het wel leuk, maar hij is enorm snel afgeleid door alles en iedereen om hem heen. - Af en toe krijgt hij wat mee.	- Hij heeft er meer plezier in - Hij kan lachen om een grapje uit het boek - En komt graag naast de onderzoeker zitten tijdens het voorlezen - Ook gaat hij er graag bij staan om het allemaal nog beter te

³ Deze lijst is gebaseerd op de signaleringslijst van: Smits, A.E.H. (2002). *Signalering ontwikkeling beginnende geletterdheid*. Zwolle: Windesheim O.S.O.

				kunnen zien.
- Reageert verbaal en/of non-verbaal op de tekst			- Non- verbaal: maakt weinig bewegingen naar aanleiding van de voorgelezen tekst. - Verbaal: kan om dingen lachen en reageert hardop op de tekst door dingen te roepen.	- Non-verbaal: hij maakt bewegingen naar aanleiding wat hetgeen er voorgelezen wordt. - Verbaal: hij lacht hard om de grappen in het boek. En geeft nog steeds opmerkingen over het verhaal tijdens het voorlezen.
- De reacties van de leerling sluiten aan bij het verhaal			- Verbale reacties wel.	- Ja.
- Kan vooraf voorspellingen doen over het verhaal (door bijvoorbeeld gebruik te maken van de omslag van het boek) of het verdere verloop van het verhaal			- Zelf bedenken hoe het verhaal gaat, vindt hij erg moeilijk.	- Ja, hij kan beter naar de inhoud van het boek kijken en aan de hand van de pictogrammen gericht een voorspelling doen.
- Stelt uit zichzelf vragen over de tekst			- Nee	- Hij stelt geen vragen, maar hij beantwoordt ze nu wel. De antwoorden zijn niet allemaal gericht op de inhoud van het verhaal. Omdat hij niet alles meekrijgt, is het lastig om de vragen te beantwoorden.
- Imitteert voorleesgedrag (bijvoorbeeld in de leeshoek)			- Nauwelijks / niet.	- Af en toe. Als hij gaat lezen, dan leest hij voor (aan anderen of aan zichzelf)
- Leest boeken van voor naar achteren, bladzijden van boven naar beneden en regels van links naar rechts			- Van voor naar achteren - Niet van boven naar beneden - Niet van links naar rechts	- Van voor naar achteren - Van boven naar beneden - Van links naar rechts is nog wel moeilijk.
- Kan een verhaal naspelen			- Nauwelijks, want hij weet niet wat de inhoud van het verhaal is.	- Het naspelen gaat nu beter, omdat hij wat meer van de inhoud meekrijgt.

			- Hij maakt er een ander verhaal van.	-
- Kan een verhaal navertellen			- Nee	- Ook dit gaat beter. Hij heeft nog wel hulp nodig, maar kan het wel goed vertellen
- Niveau zelf een verhaal 'voorlezen' (oplopend van a naar e): a: weigert b: plaatjes benoemen c: mondelinge taal d: schriftelijke taal (imiteert voorleesgedrag van bijvoorbeeld de juf) e: leest echt			- Niveau B: Hij benoemt de plaatjes, maar maakt er nog geen lopend verhaal van.	- Niveau B / C: Hij is een beetje vooruit gegaan wat betreft zijn luisterhouding. Hierdoor pikt hij de dingen wat beter op en kan het verhaal ook beter navertellen. Hij laat meer voorleesgedrag zien in de leeshoek en leest anderen of zichzelf dan voor.

Bijlage 15 Signaleringslijst voor Kleuters⁴

Naam leerling: Leerling 3	Groep 1		Groep 2	
	januari	juni	januari (week 1)	februari (week 7)
Geboortedatum: 30-11-'05	datum:	datum:	datum: 06-01-'11	datum: 16-02-'11
	leeftijd:	leeftijd:	leeftijd: 5 jaar, 2 mnd	leeftijd: 5 jaar, 3 mnd
	leerkracht:	leerkracht:	leerkracht: S.L.	leerkracht: S.L.
Boekoriëntatie en Verhaalbegrip (tussendoelen 1 en 2)				
- Luistert aandachtig wanneer er een verhaal wordt voorgelezen			- Kan heel moeilijk stil zitten. - Is veel bezig met leerlingen naast hem. - Zit veel in zijn eigen wereld. - Hij ziet hierdoor niet alle plaatjes. - Luisterhouding onvoldoende: hij krijgt niet alles van het verhaal mee.	- Het stil zitten gaat beter. Helemaal als we bij elkaar in de leeshoek zitten en hij het goed kan zien. - Hij is meer bij het verhaal met zijn gedachten en minder bij de leerlingen om hem heen. - Zijn luisterhouding is verbeterd, hij kan meedoen met een activiteit tijdens het voorlezen - Achteraf vragen beantwoorden gaat hem ook goed af.
- Geniet zichtbaar van voorleesactiviteiten			- Hij vindt het niet altijd leuk en is dan ook snel afgeleid.	- Hij gaat er nu echt voor zitten en wacht het verhaal af.
- Reageert verbaal en/of non-verbaal op de tekst			- Non-verbaal: hij beweegt veel naar aanleiding van	- Non-verbaal: nog steeds bewegingen die betrekking

⁴ Deze lijst is gebaseerd op de signaleringslijst van: Smits, A.E.H. (2002). *Signalering ontwikkeling beginnende geletterdheid*. Zwolle: Windesheim O.S.O.

			het verhaal. - Verbaal: weinig. Soms lacht hij om een plaatje.	hebben op het verhaal. - Verbaal: lachen en opmerkingen geven over het verhaal.
- De reacties van de leerling sluiten aan bij het verhaal			- Ja	- Ja
- Kan vooraf voorspellingen doen over het verhaal (door bijvoorbeeld gebruik te maken van de omslag van het boek) of het verdere verloop van het verhaal			- Nee. Als hij durft dan kan hij de voorkant van het boek beschrijven, maar vertellen hoe het afloopt: vindt hij erg moeilijk.	- Hij kan goed naar de voorkant van het boek kijken en met behulp van de pictogrammen de verloop van het verhaal voorspellen.
- Stelt uit zichzelf vragen over de tekst			Nee	- Nog niet uit zichzelf. Maar hij kan nu wel de vragen juist beantwoorden.
- Imiteert voorleesgedrag (bijvoorbeeld in de leeshoek)			Nauwelijks / niet	- Hij leest al wat vaker een boekje in de leeshoek. - Echt voorlezen doet hij nog niet.
- Leest boeken van voor naar achteren, bladzijden van boven naar beneden en regels van links naar rechts			- Van voor naar achteren - Niet van boven naar beneden - Niet van links – rechts	- Hij leest de boeken van voor naar achteren - Van boven naar beneden. - En heel soms van links naar rechts. Dit gaat steeds beter.
- Kan een verhaal naspelen			- Met moeite: want hij heeft de inhoud van het hele verhaal niet meegekregen. - Hij maakt er een ander verhaal van.	- Hij kan het verhaal goed naspelen met de materialen die beschikbaar zijn.
- Kan een verhaal navertellen			- Nauwelijks / niet.	- Het navertellen kan hij ook prima. Met soms een klein beetje hulp van de onderzoeker.
- Niveau zelf een verhaal 'voorlezen' (oplopend van a naar e): a: weigert b: plaatjes benoemen c: mondelinge taal			Niveau B: aan de hand van de plaatjes kan hij vertellen. Het verhaal krijgt een anderen wending, doordat hij de inhoud	- Hij gaat van niveau B naar C: Hij kan het verhaal prima navertellen, maar echt voorlezen doet hij nog niet.

d: schriftelijke taal (imiteert voorleesgedrag van bijvoorbeeld de juf) e: leest echt			niet heeft meegekregen.	
--	--	--	-------------------------	--